

2. Oblasť rodiny

2.1. PARTICIPÁCIA ŽIEN A MUŽOV NA DOMÁCICH POVINNOSTIACH A JEJ DOPADY

✓ Deľba domácich prác a starostlivosti je nespravodlivá – ženy sú zat'azené viac¹

Problém dvojitého zat'azenia žien patrí do „stabilného balíka“ problémov žien na Slovensku². Napriek vysokej zaangažovanosti žien v sfére platenej práce počas socializmu (všeobecná povinnosť pracovať) zostali domáce práce v prevažnej miere na pleciach žien³. A situácia sa nijako nezmenila ani po roku 1990. Napríklad publikácia *Ona a On na Slovensku: Ženský údel očami verejnej mienky* z roku 1996 konštatuje: „väčšina žien v produktívnom veku naplno „ťahá“ obe svoje roly – zamestnanej pracovníčky i udržiavateľky domáceho kozubu a matky“ (Bútorová a kol., 1996, s. 72). Viaceré výskumy novšieho dáta pretrvávajúce dvojitého zat'azenia žien potvrdili (*Úloha...*, 2006; *Ženy...*, 2006). K rovnakým zisteniam dospel aj výskum Inštitútu pre verejné otázky realizovaný v projekte IS EQUAL z augusta 2006. Deľba domácich prác medzi mužov a ženy sa sledovala za 15 činností, z ktorých 8 súviselo s chodom domácnosti a 7 malo charakter starostlivosti o členov rodiny. Do každej z týchto dvoch skupín boli zaradené činnosti každodenného charakteru i činnosti s predpokladanou zriedkavejšou frekvenciou (nemusia sa vykonávať každý deň). Zisťovala sa u nich tak faktická rodová deľba (kto reálne vykonáva danú činnosť v domácnosti), ako aj predstavy o ideálnom stave (názor na to, kto by ju mal vykonávať).

Reálna a ideálna deľba práce v domácnosti – odpovede za žijúcich v partnerskom vzťahu („zásadne + prevažne muž“ : „obaja približne rovnako“ : „zásadne + prevažne žena“, v %)

	Odpovede mužov		Odpovede žien	
	Realita	Ideálny stav	Realita	Ideálny stav
A. nákupy potravín	10 : 43 : 47	3 : 64 : 33	4 : 45 : 51	3 : 74 : 23
B. písanie úloh, učenie sa s deťmi	2 : 32 : 66	2 : 56 : 42	4 : 39 : 57	2 : 75 : 23
C. umývanie riadu	5 : 28 : 67	1 : 38 : 61	1 : 27 : 72	1 : 55 : 44
D. vybavovanie na úradoch	24 : 48 : 28	23 : 65 : 12	25 : 47 : 28	25 : 70 : 5
E. starostlivosť o vnúčatá	2 : 56 : 42	0 : 61 : 39	0 : 47 : 53	0 : 69 : 31
F. žehlenie, pranie	1 : 7 : 92	0 : 9 : 91	0 : 6 : 94	1 : 15 : 84
G. opravy v domácnosti a starostlivosť o auto	95 : 4 : 1	96 : 3 : 1	93 : 6 : 1	92 : 8 : 0
H. vedenie detí do škôlky, školy, na krúžky,...	5 : 51 : 44	0 : 68 : 32	3 : 49 : 48	1 : 79 : 20
I. bežná každodenná opatera malých detí	6 : 28 : 66	0 : 30 : 70	1 : 25 : 75	0 : 40 : 60
J. čerpanie OČR pri chorobe dieťaťa	4 : 22 : 74	2 : 31 : 67	2 : 26 : 72	1 : 47 : 53
K. hry, prechádzky s deťmi	2 : 68 : 30	1 : 82 : 16	1 : 74 : 25	1 : 90 : 9
L. starostlivosť o „hospodárstvo“	48 : 47 : 5	48 : 50 : 2	32 : 61 : 7	35 : 64 : 1
M. starostlivosť o dospelého člena rodiny	3 : 74 : 23	1 : 76 : 22	2 : 58 : 40	0 : 85 : 15
N. bežné upratovanie	2 : 33 : 66	1 : 37 : 62	1 : 26 : 73	0 : 45 : 54
O. varenie"	2 : 23 : 75	1 : 24 : 75	2 : 18 : 80	0 : 31 : 69

¹ Základom tejto časti je štúdia Filadelfiová, J.: Ženy muži a súkromná sféra. In: Bútorová, Z. (ed.): *Ona a on na Slovensku: zaostrené na rod a vek*. Bratislava, IVO 2008.

² A nie len na Slovensku, ako dokumentuje množstvo štúdií a analýz rôzneho dáta (Možný 1990, 1999; Matoušek 1993; Čermáková, Maříková, Tuček 1995; Silva, Smart 1999; Inglehart, Baker 2000; *The life...*, 2008).

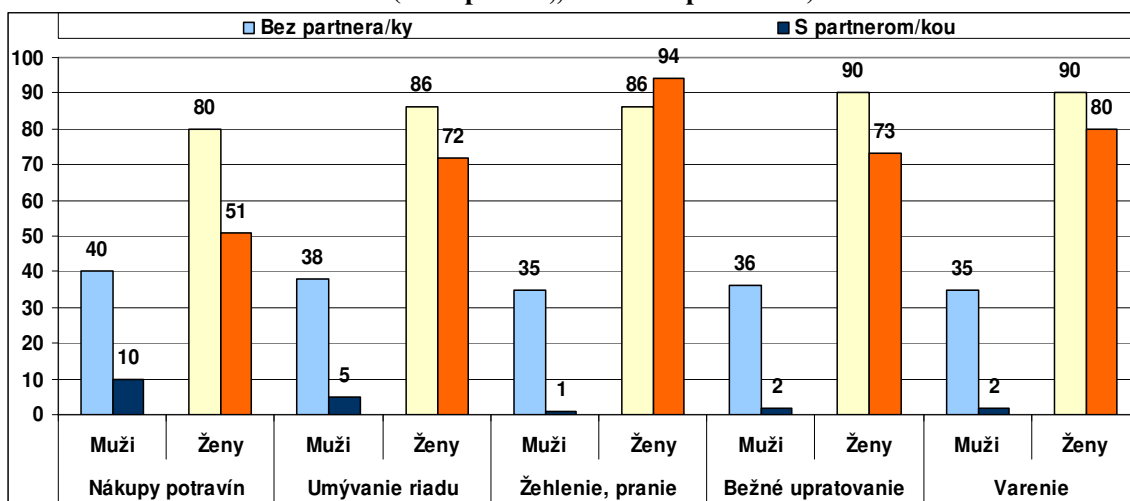
³ Z obdobia pred rokom 1990 to dokladajú viaceré výskumy a štúdie, ktoré na Sociologickom ústave SAV uskutočnil tím Dušana Provoznička (Provoznička a kol., 1989).

Poznámka: Prepočet bez odpovedí „neviem“. Odpovede za ženy a mužov žijúcich v partnerskom vzťahu – žijú v manželstve alebo ako druh a družka. Reálny stav sa uvádza len za tých a tie, ktorých sa daná činnosť týka.
Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Pristavme sa najprv u reálnej deľby medzi muža a ženu za skupinu tých činností, ktoré súvisia s bežným chodom domácnosti. Pre zobjektívnenie obrazu sa zamerajme na odpovede žien a mužov, čo žijú v partnerskom vzťahu (ženatí muži a vydaté ženy a žijúci ako druh a družka). Z údajov vyplynulo, že **bežný chod domácnosti zostáva na Slovensku stále predovšetkým na ženách**. Aj v roku 2006 sú ženy tými osobami, čo zásadne alebo prevažne žehlia a perú (uviedlo 94 % žien žijúcich s partnerom a 92 % mužov žijúcich s partnerkou), varia (80 % : 75 %), upratujú (73 % : 66 %) a umývajú riad (72 % : 67 %). Vykonávanie týchto prác výlučne alebo prevažne mužmi bolo iba minimálne, pomerne málo bol zastúpený aj model, keď sa ženy a muži o tieto práce delia spolu: jedna tretina a menej, a to tak podľa odpovedí žien i podľa odpovedí mužov. **Participácia mužov žijúcich v partnerskom zväzku na domácich prácach, ktoré majú charakter každodenných povinností** a v literatúre sa zvyknú označovať ako „špinavé domáce práce“, je stále nízka.

A nie je to zrejme preto, že by danú činnosť muži nevedeli robiť. Ak totiž porovnáme skupinu mužov bez partnerky a s partnerkou, vidieť výrazný pokles vykonávania bežných domácich prác u mužov žijúcich v manželstve alebo s družkou. Kým z mužov bez partnerky vykonávalo dané činnosti „zásadne“ alebo „prevažne“ vyše jednej tretiny (nákupy potravín a umývanie riadu dokonca až dve pätiny), spomedzi mužov s partnerkou to bol iba zanedbateľný podiel: 1 až 2 % u žehlenia či prania, upratovania a varenia, 5 % pri umývaní riadu a 10 % pri nákupe potravín. **Vstup do partnerstva pre mužov znamená výrazný úbytok zodpovednosti za bežné domáce práce a ich delegovanie na ženy** – úplné alebo čiastočné. U žien je „zásadne“ alebo „prevažne“ vykonávanie bežných domácich prác vysoké bez ohľadu na rodinný stav.

Zásadne alebo prevažne vykonávanie bežných domácich prác mužmi a ženami podľa rodinného stavu (% odpovedí „zásadne + prevažne“)

Poznámka: Skupina „bez partnera/ky“ zahŕňa mužov a ženy so statusom slobodní, rozvedení a ovdovení; skupina „s partnerom/kou“ mužov a ženy, čo žijú v manželstve alebo ako druh a družka.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

„Oslobodenie“ mužov od prevažnej zodpovednosti za túto skupinu každodenných činností v domácnosti je na Slovensku nie len žitou realitou, ale aj štandardnou predstavou populácie. Skutočne len minimum mužov i žien – žijúcich v partnerstve aj bez partnera - si myslí, že tieto činnosti by mal vykonávať zásadne alebo prevažne muž (iba 1 – 2 % prisúdilo takúto kompetenciu mužom). Predstava žien a mužov však nie je úplne rovnaká. **Podstatne viac mužov ako žien považuje tieto práce za výlučne alebo skôr ženské:** žehlenie a pranie 88 % mužov (zo žien 82 %), varenie 72 % (66 % žien), upratovanie 59 % (52 % žien), umývanie riadu 56 % (41 % žien), nákupy potravín 30 % (23 % žien). **Predstava žien o ideálnom stave je zasa oveľa silnejšie spojená s participatívnym modelom** – aby

tieto činnosti vykonávali obaja približne rovnako. U jednotlivých prác získal od žien o 6 až 15 % preferencií viac. Najväčší rozdiel v pohľade žien a mužov sa ukázal pri umývaní riadu, ktoré takmer tri pätiny žien považuje za prácu vhodnú pre obidve pohlavia, u mužov prevážil názor, že je to skôr ženská práca (tiež takmer tri pätiny). A kde bola najväčšia zhoda? Jednoznačne pri žehlení a praní: vyše 80 % žien a takmer 90 % mužov SR ich vníma ako prácu, ktorú by mali vykonávať ženy.

V porovnaní so skutočnosťou (s reálnym vykonávaním) sa obidve pohlavia v ideálnych predstavách dovoľovali oveľa vyššieho zastúpenia participatívneho modelu, a tento hlas znel výrazne silnejšie zo strany žien. Približne 20 – 30 % žien by sa o svoju výlučnú či prevažnú zodpovednosť za bežné domáce práce podelilo s mužmi (na mužov ich celkom nepresúvajú – dokonca ani v predstavách). **Muži sú s existujúcim rozdelením bežných domácich prác spokojnejší:** ich ideál sa zhodoval s reálnou deľbou v prípade varenia, bežného upratovania a žehlenia či prania takmer úplne, u nákupov a umývania riadu by sa časť mužov rada zbavila svojho prevažného výkonu a druhá časť by rada pomohla s týmito prácami ženám.

**Reálna a ideálna deľba práce v domácnosti – odpovede za všetky ženy a mužov
(„zásadne + prevažne muž“ : „obaja približne rovnako“ : „zásadne + prevažne žena“, v %)**

	Odpovede mužov		Odpovede žien	
	Realita*	Ideálny stav	Realita*	Ideálny stav
A. nákupy potravín	23 : 36 : 41	4 : 66 : 30	4 : 33 : 63	3 : 74 : 23
B. písanie úloh, učenie sa s deťmi	4 : 30 : 66	2 : 58 : 40	3 : 35 : 62	1 : 76 : 22
C. umývanie riadu	19 : 24 : 57	1 : 43 : 56	1 : 21 : 78	1 : 58 : 41
D. vybavovanie na úradoch	36 : 41 : 23	23 : 65 : 12	18 : 38 : 44	24 : 70 : 6
E. starostlivosť o vnúčatá	9 : 51 : 40	0 : 63 : 37	1 : 33 : 66	0 : 72 : 28
F. žehlenie, pranie	16 : 6 : 78	0 : 12 : 88	1 : 5 : 94	0 : 18 : 82
G. opravy v domácnosti a starostlivosť o auto	94 : 4 : 2	94 : 5 : 1	84 : 5 : 11	91 : 8 : 1
H. vodenie detí do škôlky, školy, krúžky,...	5 : 51 : 44	1 : 68 : 31	2 : 43 : 55	2 : 81 : 17
I. bežná každodenná opatera malých detí	5 : 26 : 69	0 : 32 : 68	1 : 22 : 77	0 : 42 : 58
J. čerpanie OČR pri chorobe dieťaťa	3 : 23 : 74	1 : 34 : 65	2 : 24 : 74	2 : 49 : 51
K. hry, prechádzky s deťmi	5 : 65 : 30	1 : 83 : 16	1 : 61 : 38	1 : 91 : 8
L. starostlivosť o „hospodárstvo“	53 : 41 : 6	49 : 49 : 2	28 : 50 : 22	36 : 63 : 1
M. starostlivosť o dospelého člena rodiny	15 : 58 : 27	1 : 76 : 23	2 : 45 : 53	0 : 84 : 16
N. bežné upratovanie	16 : 26 : 58	1 : 40 : 59	1 : 19 : 80	0 : 48 : 52
O. varenie"	17 : 17 : 66	1 : 27 : 72	2 : 14 : 84	0 : 34 : 66

Poznámka: Prepočet bez odpovedí „neviem“. Reálny stav sa uvádza len za respondentov a respondentky, ktorých sa daná činnosť týka.

* Údaje o reálnom vykonávaní domácich prác za celý súbor sa v texte nekomentujú, čitateľ si porovnanie so skupinou žijúcich v partnerskom vzťahu môže urobiť sám (s tabuľkou vyššie). Všeobecne platí: po započítaní respondentov a respondentiek mimo partnerského vzťahu sa zvyšuje participácia každého z pohlaví (nemajú sa s tým v rámci domácnosti o danú činnosť podeliť). Nepresnosti vnášajú aj odpovede slobodných žien a mužov: osamelo žijúci si dané činnosti vykonávali prevažne sami, žijúci u rodičov odpovedali za iné osoby v domácnosti, nie za partnerov či partnerky.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Aká je reálna a ideálna rodová deľba u skupiny „nekaždodenných“ činností spojených s chodom domácnosti, ako je vybavovanie na úradoch, opravy v domácnosti a starostlivosť o auto alebo o hospodárstvo? Pri nich je skutočná účasť mužov podstatne vyššia ako u predchádzajúcej skupiny domácich prác. **Opravy v domácnosti a starostlivosť o auto je takmer výlučná kompetencia mužov**, iba 5 % mužov a 7 % žien žijúcich v partnerskom vzťahu uviedlo, že sa o túto činnosť delia v rovnakej miere alebo ju vykonáva žena. Zhoda v odpovediach žien a mužov nastala aj za vybavovanie na úradoch: **približne štvrtina žien i mužov uviedla, že úrady má na starosti zásadne**

alebo prevažne muž, takmer polovica sa o túto činnosť delí, zostávajúca štvrtina pripadla na situáciu, keď má úradovanie na svojich pleciach žena. Pri starostlivosti o domáce hospodárstvo sa reálny stav prezentovaný ženami a mužmi líšil. Zatiaľ čo z mužov žijúcich v partnerskom zväzku uviedlo až 48 %, že túto činnosť vykonáva zväčša muž; 5 % uviedlo, že ju vykonáva žena; 47 % sa prihlásilo k spoločnej starostlivosti. Odpovede žien boli nasledovné: 32 % zásadne alebo prevažne muž; 7 % prevažne žena a 61 % obidvaja približne rovnako. **Muži videli svoju reálnu účasť na starostlivosti o hospodárstvo ako intenzívnejšiu** (vykonávajú len oni), **u žien bol vyšší pocit spoločného vykonávania tejto práce.**

Existujúci stav ženám aj mužom viac-menej vyhovuje. Ideálna predstava o opravách v domácnosti a starostlivosti o hospodárstvo je za ženy i mužov žijúcich v partnerskom zväzku takmer totožná s realitou, čo sa týka vybavovania na úradoch – túto činnosť by 23 % žien a 16 % mužov v ideálnom prípade presunulo zo svojich pliec na spoločné (aby ich vykonávali obaja rovnako). Za celý súbor (vrátane slobodných, rozvedených a ovdovených) je podiel žien, ktoré tieto činnosti vykonávajú prevažne alebo výlučne samé, výrazne vyšší; ako ale ukazuje porovnanie s ideálnym stavom – nepovažujú ich ale v takej miere za svoju kompetenciu.

Údaje potvrdzujú, že **tie domáce práce, ktoré nemajú charakter každodenných činností, vykonávali vo vyššej miere muži. Bud' sa o ne delili približne narovnano s partnerkou, alebo ich vykonávali prevažne muži. A takáto reálna deľba sa v značnej miere zhodovala s ideálom.** Za starostlivosť o hospodárstvo a opravy v domácnosti sa reál a ideál zhodoval takmer úplne, pri vybavovaní na úradoch sa objavili 3 skupiny odpovedí: rovnaká participácia získala polovičné zastúpenie a prevažné vykonávanie mužmi a prevažné vykonávanie ženami po jednej štvrtine. Podľa ideálu by však ženy túto činnosť mali vykonávať podstatne menej – tak z pohľadu žien samotných, ako aj z pohľadu mužov.

Prejdime však k ďalšej skupine domácich činností, ktoré sa spájajú so **starostlivosťou o deti alebo o iných členov rodiny**. Podľa reálneho vykonávania sa všetkých sedem sledovaných činností tohto typu vyznačuje úplne **minimálnym zastúpením takých prípadov, kedy starostlivosť prebral muž**. Podiel odpovedí „zásadne muž“ alebo „prevažne muž“ bol za skupinu žien i mužov žijúcich v partnerskom zväzku úplne minimálny – 6 % a menej. Starostlivosť sa buď delila alebo spočívala na ženách (zásadne alebo prevažne), pričom sa sledované činnosti rozdelili na tri skupiny: 1) participatívny model starostlivosti o členov rodiny a prevažná starostlivosť ženy získali približne rovnaký podiel odpovedí (vodenie detí do školy, škôlky či na krúžky a starostlivosť o vnúčatá); 2) najvyššie zastúpenie mala spoločná starostlivosť obidvoch partnerov, za ktorou nasledovala prevažná starostlivosť žien (hry či prechádzky s deťmi a starostlivosť o dospelého člena rodiny); 3) najčastejšia bola starostlivosť ženy a participatívny model mal slabšie zastúpenie (bežná každodenná opatera detí, čerpanie OČR pri chorobe dieťaťa a písanie úloh a učenie sa s deťmi).

Posledné tri spomínané typy starostlivosti možno označiť za značne feminizované, nakoľko muži sa na nich zúčastňujú len zriedkavo – tretinovo a menej, a aj to zväčša za účasti partnerky (obaja rovnako). Pri zohľadnení iných rodinných statusov podiel žien na starostlivosti o deti ešte vzrástol – hlavne pri rozvedených či slobodných, ale aj pri ovdovených. Zodpovedá to prevažujúcim charakteristikám demografických procesov (vyššia a skoršia úmrtnosť mužov, viac rozvodov so zavinením na strane muža, častejšie zverenie detí do starostlivosti matky pri rozvode manželstva) i bežnej praxi (postupné ochabnutie záujmu o dieťa u veľkej skupiny rozvedených mužov alebo otcov dieťaťa slobodnej matky).

Muži teda najviac participujú na hrách a prechádzkach s deťmi a na starostlivosti o dospelého člena rodiny, potom na starostlivosti o vnúčatá a vodení detí do škôlky a na krúžky. **Pri bežnej opatere detí, dozeraní nad školskými povinnosťami a čerpaní voľna pri chorobe dieťaťa je ich účasť podstatne slabšia.** U väčšiny týchto činností videli muži svoju účasť v lepšom svetle ako ju uvádzali ženy. Napríklad istý stupeň participácie mužov na starostlivosti o dospelého člena rodiny uviedlo 77 % mužov, ale iba 60 % žien; z mužov až 58 % uviedlo, že participuje na starostlivosti o vnúčatá, no zo žien si to myslí 47 %.

Je takéto rodové rozdelenie starostlivosti o členov rodiny blízke ideálnej predstave žien a mužov? Údaje hovoria jednoznačne, že nie. **Podľa predstáv obidvoch pohlaví by sa na starostlivosti mali podieľať obaja partneri vo vyššej miere, ako je tomu v skutočnom živote.** Opäť bol hlas po spoločnom zdieľaní týchto činností silnejší u žien, **pomerne veľká skupina mužov považovala starostlivosť za výhradnú úlohu ženy.** Do výhradnej kompetencie mužov neposúva tieto aktivity ani

jedna skupina pohlavia (možnosti „výhradne muž“ alebo „skôr muž“ sa nevyskytli vôbec alebo získali len 1 – 2 % od mužov i od žien).

Predstavy žien Slovenska o ideálnom rozdelení starostlivosti sú omnoho bližšie k participatívnemu modelu než predstavy mužov. Tak napríklad u písania úloh a učenia sa s deťmi uviedlo možnosť „mali by ju vykonávať obaja približne rovnako“ 56 % mužov (podľa 42 % mužov to je úlohou ženy a podľa 2 % úlohou muža), ale až 75 % žien (podľa 23 % žien je to zodpovednosť ženy a podľa 2 % muža). Podobný rozdiel medzi názormi mužov a žien sa objavuje u všetkých ostatných druhov rodinnej starostlivosti (okolo 10 % viac odpovedí o spoločnej zodpovednosti za skupinu žien).

Ak by sme mali zhrnúť za všetky sledované domáce aktivity: pokiaľ ide o ich reálne rozdelenie, až na tri výnimky (vybavovanie na úradoch, opravy v domácnosti a starostlivosť o hospodárstvo) sa u nich prejavilo **podstatne vyššie zaťaženie žien**. Pritom takéto **reálne rozdelenie prác zaostáva za ideálnymi predstavami žien i mužov** – chceli by viac spoločného zdieľania jednotlivých aktivít. **Názory žien sú v celkovom vyjadrení posunuté viac k spravodlivejšej deľbe práce v súkromnej sfére** ako názory mužov – **medzi mužmi je silnejšie zastúpená skupina s tradičnejšími predstavami**, ktoré posúvajú zodpovednosť za práce súvisiace s chodom domácnosti i starostlivosť o členov rodiny na ženy. Tradičnejšie predstavy sa objavovali častejšie u mužov s nižším vzdelaním, obyvateľov menších sídiel a pracujúcich v robotníckych profesiách. A názory na rodovú deľbu práce v domácnosti sa líšia tiež podľa veku.

Pozrime sa na to, či sa odhadovaná reálna deľba sledovaných činností medzi mužov a ženy nejako zásadne mení pri porovnávaní mladšej a staršej skupiny – do 45 a nad 45 rokov. **Porovnanie odpovedí mladších a starších žien a mužov za reálny stav rozdelil sledovaných 15 činností do dvoch skupín. Do prvej sa zaradili také domáce aktivity, kde sa neprejavil žiadny rozdiel** – rozloženie odpovedí bolo takmer úplne rovnaké za staršiu i mladšiu generáciu. Takýchto činností bolo celkovo sedem a išlo o: umývanie riadu, bežné upratovanie a žehlenie či pranie; ďalej vybavovanie na úradoch, opravy v domácnosti či starostlivosť o auto a o hospodárstvo; ale aj starostlivosť o dospelého člena rodiny.

Druhú skupinu tvorili také činnosti (spolu 8), pri ktorých mladšia generácia deklarovala menšiu účasť mužov ako staršia – a to spravidla podľa odpovedí mužov aj žien. Zaradili sa sem dve domáce práce: varenie (mladší muži uviedli o 4 % menej participatívneho modelu) a nakupovanie (v staršej generácii bolo podľa odpovedí žien i mužov dvojnásobne viac zásadnej alebo prevažnej zodpovednosti mužov ako v mladšej – 12 % oproti 6 % uvádzali muži a 6 % oproti 3 % ženy). Všetky ostatné činnosti, kde mladší muži participovali v menšej miere ako starší, patrili do starostlivosti o deti či vnúčatá⁴. Boli to: kontrola školských úloh detí (rovnakú zodpovednosť uviedlo zo starších mužov 44 % a z mladších len 26 %); sprevádzanie detí do školy a na krúžky (63 % rovnakej starostlivosti u starších mužov a u mladších 45 %); bežná každodenná opatera malých detí (33 % starší muži a 26 % mladší); čerpanie OČR (26 % ku 20 %); hry s deťmi (78 % ku 61 %); starostlivosť o vnúčatá (60 % ku 43 %).

Vzhľadom na nízke počty respondentov a respondentiek staršej skupiny, ktorých sa starostlivosť o deti ešte týkala, možno iba ťažko formulovať serióznejšie vysvetlenia vekových rozdielov. Hypoteticky sa ponúka viacero možných činiteľov: svoj vplyv by mohlo mať vyššie pracovné nasadenie mladších mužov v platenom zamestnaní než starších⁵; delegovanie starostlivosti aj o väčšie deti na manželku čerpajúcu rodičovskú dovolenku s mladším dieťaťom; v prípade starších mužov môže ísť o otcovstvo z opakovaného manželstva, ktoré si viac užívajú a podobne. Rovnako však môže byť zistený reálny

⁴ Tu treba podotknúť, že zo skupiny mužov starších ako 45 rokov boli jednotlivé typy starostlivosti o deti relevantné len pre veľmi malé počty – od 46 do 82 mužov (zo žien 45-ročných a starších sa typy starostlivosti o deti týkali od 34 do 66 žien). V prípade starostlivosti o vnúčatá sa objavili zasa malé počty mladších ako 45 rokov – 28 mužov a 32 žien. Uvádzané čísla sú preto len orientačné.

⁵ Vo výskume Slovenského národného strediska pre ľudské práva z roku 2006, ktorý sa z veľkej časti venoval otcovstvu, na otázku o prekážkach vyššej realizácie mužov Slovenska v úlohe otcov získali najväčšiu podporu – zhodne od žien aj mužov – odpovede: „prístup zamestnávateľov, pracovné podmienky a nároky zamestnania na otca“ (65 %) a „finančná situácia rodín – muž musí zarábať“ (62 %). Ostatné prekážky uvádzali ženy a muži vo výrazne menšej miere: „nedostatky v legislatíve“ a „tradičné predstavy blízkeho okolia a pretrvávajúce stereotypy“ – po 33 % (Úloha..., 2006).

stav spôsobený odlišnosťou „optiky“ staršej a mladšej generácie – starší muži preceňujú svoj zástoj na týchto činnostiach a mladší sú k svojmu podielu prác kritickejší.

Zaujímavejšou je otázka, prečo sa neprejavili takmer žiadne rozdiely v odpovediach mladších a starších mužov v prípade činností súvisiacich s chodom domácnosti – každodenného či občasného charakteru. (Odhadovaná participácia mužov na domácich prácach sa skôr než s vekom zvyšovala s rastúcim vzdelaním alebo veľkosťou sídla.) Faktom je, že otázka nebrala do úvahy mieru zaťaženia rôznych vekových skupín týmito činnosťami, len ich rozdelenie medzi partnera a partnerku. Je možné, že odpoveď by sa mohla skrývať niekde tu: aj menej práce sa dá podeliť medzi partnerov spravodlivejšie a menej spravodlivo.

A ako sa podľa veku líšia názory na rodovú deľbu práce v domácnosti? Údaje ukázali, že sa rozdiely z hľadiska veku prejavili – a je pritom zaujímavé, že hlavne u žien. **Ideálne predstavy starších a mladších žien o tom, kto by mal sledované činnosti vykonávať, sú dosť odlišné.** Rozdiel sa ukázal predovšetkým v zastúpení participatívneho ideálu (odpoveď „obaja približne rovnako“ uvádzali ženy do 45 rokov za jednotlivé činnosti o 5 % až 12 % viac ako ženy nad 45 rokov), k presunu očakávaní len na mužov však ani v predstavách mladších žien nedošlo.

Predstavy o ideálnej deľbe práce v domácnosti – odpovede za všetky ženy a mužov („zásadne + prevažne muž“ : „obaja približne rovnako“ : „zásadne + prevažne žena“, v %)

Ideálny stav	Odpovede mužov		Odpovede žien	
	Do 45	Nad 45	Do 45	Nad 45
A. nákupy potravín	3 : 68 : 29	5 : 64 : 31	2 : 76 : 22	4 : 71 : 25
B. písanie úloh, učenie sa s deťmi	2 : 58 : 40	2 : 56 : 42	1 : 80 : 21	2 : 73 : 25
C. umývanie riadu	1 : 44 : 55	1 : 42 : 57	1 : 62 : 37	1 : 53 : 46
D. vybavovanie na úradoch	22 : 65 : 13	25 : 65 : 10	20 : 74 : 6	29 : 66 : 5
E. starostlivosť o vnúčatá	1 : 61 : 38	0 : 64 : 36	0 : 76 : 24	1 : 67 : 33
F. žehlenie, pranie	0 : 11 : 89	1 : 14 : 85	1 : 19 : 80	0 : 16 : 84
G. opravy v domácnosti a starostlivosť o auto	95 : 4 : 1	93 : 7 : 0	90 : 10 : 0	94 : 6 : 0
H. vodenie detí do škôlky, školy, na krúžky,...	1 : 67 : 32	1 : 71 : 28	2 : 84 : 14	1 : 78 : 21
I. bežná každodenná opatera malých detí	0 : 31 : 69	0 : 33 : 67	1 : 45 : 54	0 : 39 : 61
J. čerpanie OČR pri chorobe dieťaťa	1 : 36 : 63	1 : 32 : 67	1 : 54 : 45	1 : 42 : 57
K. hry, prechádzky s deťmi	2 : 84 : 14	1 : 80 : 19	1 : 94 : 5	2 : 87 : 11
L. starostlivosť o „hospodárstvo“	49 : 48 : 3	48 : 51 : 1	24 : 65 : 1	38 : 61 : 1
M. starostlivosť o dospelého člena rodiny	1 : 76 : 23	2 : 75 : 23	1 : 88 : 12	0 : 80 : 20
N. bežné upratovanie	1 : 39 : 60	0 : 41 : 59	0 : 54 : 46	0 : 42 : 58
O. varenie"	1 : 26 : 73	1 : 28 : 71	1 : 41 : 58	0 : 27 : 73

Poznámka: Prepočet bez odpovedí „neviem“ a „netýka sa“. Uvádza sa len za respondentov a respondentky, ktorých sa daná činnosť týka.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Mladšie ženy sú podstatne viac zástankyňami približne rovnakej úlohy muža a ženy aj v porovnaní s mladšími mužmi. **Ideálne predstavy mladých mužov sú v porovnaní s mladšími ženami omnoho konzervatívnejšie** – veľký podiel práce v domácnosti delegujú vo svojich predstavách na ženy. Názor starších a mladších mužov na deľbu domácich prác je takmer totožný.

Podľa rodovej a vekovej dimenzie prejavili najmenší podiel konzervatívnych názorov ženy do 45 rokov, za nimi nasledujú ženy staršie ako 45 rokov a až potom muži. Pri niektorých prácach boli dokonca **mladší muži konzervatívnejší ako starší**: napríklad vodenie detí do jasí a škôlky, žehlenie a pranie alebo bežnú každodennú opateru detí považuje za ženskú prácu viac mužov do 45 rokov ako mužov nad touto vekovou hranicou.

Na záver sa ešte pozrime, čo sa v reálnej rodovej deľbe práce v domácnosti v predstavách o jej ideálnom usporiadaní zmenilo počas posledného desaťročia, nakoľko sa odlišovala situácia zistená

v roku 1995 a 2006. Keďže súbor porovnávaných činností nebol v obidvoch zisťovaných rokoch totožný, dajú sa porovnať len niektoré z nich.

Reálna a ideálna deľba práce v domácnosti – odpovede za žijúcich v partnerskom vzťahu („zásadne + prevažne muž“ : „obaja približne rovnako“ : „zásadne + prevažne žena“, porovnanie rokov 1995 a 2006, v %)

	Odpovede mužov		Odpovede žien	
	Realita	Ideálny stav	Realita	Ideálny stav
<i>Nákupy potravín /bežné nákupy/</i>				
Rok 1995	9 : 40 : 51	3 : 48 : 49	5 : 30 : 65	4 : 60 : 36
Rok 2006	10 : 43 : 47	3 : 64 : 33	4 : 44 : 52	3 : 74 : 23
<i>Písanie úloh, učenie sa s deťmi /kontrola školských úloh/</i>				
Rok 1995	6 : 46 : 48	4 : 67 : 29	6 : 33 : 61	3 : 81 : 16
Rok 2006	2 : 32 : 66	2 : 56 : 42	4 : 39 : 57	2 : 75 : 23
<i>Umývanie riadu</i>				
Rok 1995	6 : 27 : 68	2 : 31 : 67	2 : 23 : 76	1 : 50 : 49
Rok 2006	5 : 28 : 67	1 : 38 : 61	1 : 27 : 72	1 : 55 : 44
<i>Vybavovanie na úradoch</i>				
Rok 1995	44 : 39 : 18	43 : 51 : 7	30 : 40 : 31	37 : 57 : 6
Rok 2006	24 : 48 : 28	23 : 65 : 12	25 : 47 : 28	25 : 70 : 5
<i>Žehlenie, pranie /pranie/</i>				
Rok 1995	4 : 6 : 90	2 : 10 : 89	0 : 6 : 93	4 : 6 : 90
Rok 2006	1 : 7 : 92	0 : 9 : 91	0 : 6 : 94	1 : 15 : 84
<i>Vodenie detí do škôlky, školy, krúžky,...</i>				
Rok 1995	6 : 52 : 41	3 : 69 : 28	5 : 49 : 46	3 : 79 : 19
Rok 2006	5 : 51 : 44	0 : 68 : 32	3 : 49 : 48	1 : 79 : 20
<i>Bežné upratovanie</i>				
Rok 1995	5 : 25 : 70	1 : 37 : 62	1 : 21 : 78	1 : 44 : 55
Rok 2006	2 : 33 : 66	1 : 37 : 62	1 : 26 : 73	0 : 45 : 54
<i>Varenie</i>				
Rok 1995	5 : 17 : 78	1 : 23 : 76	2 : 16 : 82	0 : 28 : 72
Rok 2006	2 : 23 : 75	1 : 24 : 75	2 : 19 : 79	0 : 31 : 69

Poznámka: Prepočet bez odpovedí „neviem“. Reálny stav sa uvádza len za respondentov a respondentky, ktorých sa daná činnosť týka. Nie všetky varianty mali v roku 1995 a 2006 rovnaké znenie, v zátvorke je uvedená presná formulácia z roku 1995.

Zdroj: FOCUS, 1995; Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

V reálnom vykonávaní nenastala takmer žiadna zmena u troch činností: sprevádzanie detí do škôlky, školy a na krúžky (v roku 1995 i 2006 približne 50 % delenej zodpovednosti a 50 % vykonávania prevažne alebo zásadne ženou), v prípade prania a žehlenia (6 % uviedlo participatívny model, vo viac ako 90 % patrila a stále patrí táto činnosť ženám) a umývania riadu (necelá tretina spoločného vykonávania a u vyše dvoch tretín vykonáva výhradne alebo zväčša žena). **Za varenie nakupovanie a upratovanie bol zaznamenaný mierny posun k spoločnému vykonávaniu týchto činností,** pričom ho uvádzali tak ženy ako aj muži. **Odpovede žien a mužov sa odlišovali pri dozeraní na školské úlohy detí:** ženy deklarovali častejšie spoločnú zodpovednosť za túto aktivitu, podľa odpovedí mužov ju vykonávajú vo väčšej miere ženy.

A ako sa zmenili v horizonte 10 rokov ideálne predstavy? Pozrime sa najprv na názor mužov: za štyri činnosti sa takmer vôbec nezmenil - varenie, upratovanie a pranie považuje väčšina mužov za ženskú prácu, pri sprevádzaní detí sú viac ako dve tretiny za spoločné vykonávanie a necelá tretina mužov

prisúdila túto činnosť ženám; pri troch činnostiach sa v názoroch mužov posilnilo spoločné vykonávanie aktivít (nákupy, umývanie riadu a vybavovanie na úradoch); názor na kontrolu školských úloh u detí sa u mužov posunul k presvedčeniu, že by túto činnosť mali vo väčšej miere vykonávať ženy. **Ideálne predstavy mužov sa za desaťročie zmenili pomerne málo** – participatívny model u nich získal nadpolovičné zastúpenie iba u štyroch činností, **väčšinu domácich povinností vidia ako primárnu úlohu žien.**

Podľa predstáv žien by sa v ideálnom prípade malo takmer u všetkých činností zvýšiť ich spoločné vykonávanie – mali by sa pri nich striedať s partnerom. Čím vyššie vzdelanie a mladšie ženy, tým bol hlas po participatívniosti silnejší.

Celkovo sa dá aj za rok 2006 konštatovať, že **každodenný chod domácnosti sa na Slovensku ešte stále približuje tradičnému stereotypnému rozdeleniu na mužské a ženské práce.** A platí to tak pre reálne vykonávanie, ako aj pre ideálne predstavy. **V predstavách žien je rovnomerné rozdelenie úloh v domácnosti podstatne silnejšie ako u mužov,** avšak aj medzi ženami sú zástankyne tradičnej „delby“ pomerne hojne zastúpené. Všeobecne ale platí zistenie spred desiatich rokov o uprednostňovaní zo strany každého z pohlaví toho modelu, ktorý je pre tú-ktorú skupinu výhodnejší: ženy preferujú partnerský a muži patriarchálny model (Bútorová 1996, s. 75). Čo sa týka reálneho vykonávania, domáce práce a starostlivosť sú stále vo väčšinovej kompetencii žien – a to aj zamestnaných žien.

✓ **Mimopracovný čas žien je v porovnaní s mužmi oveľa viac vyplnený starostlivosťou o rodinu a domácnosť⁶**

Predchádzajúca analýza reálneho rozdelenia domácich prác a povinností medzi mužov a ženy a názorov na ideálnu rodovú delbu poukázala na pretrvávajúce nerovnosti v tejto sfére (väčšie bremeno nesú ženy) a väčšiu nespokojnosť žien s takýmto stavom (silnejší hlas žien volajúci po rovnakej účasti). Medzi staršou a mladšou generáciou nie sú rozdiely v tom, ako sú medzi mužov, ženy a spoločné vykonávanie rozdelené činnosti súvisiace s chodom domácnosti, ale objavujú sa väčšie rozdiely za činnosti súvisiace so starostlivosťou o deti (v mladšej generácii sú v realite ešte menej rodovo vyvážené ako v staršej). Sledovala sa odhadovaná proporcia, aká z celkového objemu jednotlivých domácich činností pripadala (a mala by pripadať) na mužov a aká na ženy, nie miera zaťaženia týmito činnosťami.

V nasledujúcej časti sa pozornosť venuje niektorým aspektom vypovedajúcim o záťaži: koľko času venujú práci v domácnosti ženy a koľko muži a ako často sa domácim prácam venujú v porovnaní s inými voľnočasovými aktivitami. Vo všeobecnosti sa na získavanie obrazu o nakladaní s časom využíva špecifický typ zisťovania nazývaný „time use survey“.⁷ Jeho základom je podrobné mapovanie činností a času, ktorý im jednotlivci venuje v priebehu dňa, spravidla sa zaznamenávajú počas 2 – 3 dní alebo celého týždňa⁸. Na Slovensku sa podobný výskum nerobil už desaťročia, Slovensko sa doteraz nezapojilo ani do medzinárodných porovnaní tohto typu, ktoré prebiehali v rámci krajín Európskej únie.⁹

Absolútny deficit informácií o nakladaní starších a mladších žien a mužov s časom sa pokúsil aspoň čiastočne zaplniť výskum Inštitútu pre verejné otázky z roku 2006, ktorý sa uskutočnil ako súčasť riešenia projektu IS EQUAL. Do dotazníka sa zaradila otázka zameraná na odhadovaný počet hodín za týždeň, ktorý respondenti a respondentky venujú domácim prácam a starostlivosti o členov rodiny.

⁶ Táto časť sa tiež opiera o štúdiu autorky *Ženy muži a súkromná sféra* (In: Bútorová, Z. (ed.), 2008).

⁷ Datuje sa od roku 1920 (v súčasnej „metodologickej“ podobe od roku 1960) a postupne sa vyprofiloval na samostatný výskumný odbor, ktorému sa venujú špecializované inštitúcie (napr. Centre for Time Use Research: <http://www.timeuse.org/>), vychádza špeciálny internetový časopis venovaný len výskumom tohto typu (Electronic International Journal of Time Use Research: <http://www.eijtur.org/>), vzniklo viacero medzinárodných databáz (napr. Harmonised European Time Use Survey: <https://www.testh2.scb.se/tus/tus/>).

⁸ Treba podotknúť, že zoznam sledovaných činností je v tomto type výskumu podstatne podrobnejší ako sa použil v našom výskume.

⁹ Podľa informácií Štatistického úradu SR by na Slovensku takéto zisťovanie malo prebiehať v rokoch 2008 – 2010 (<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=2857>), zatiaľ sa len pilotne overovala metodika pripravená Eurostatom (v roku 2006).

Tieto dva balíky domácich činností dopĺňala požiadavka na odhad počtu hodín za týždeň venovaných platenej práci.

Priemerný počet hodín za týždeň, aký ženy a muži mladší a starší ako 45 rokov venujú neplatenej práci v domácej sfére podľa typu činnosti (v hodinách)

	Odpovede mužov			Odpovede žien		
	Spolu	45-	45+	Spolu	45-	45+
Domáce práce	13	10	16	21	19	23
Starostlivosť o členov rodiny (detí, dospelých)	8	8	7	18	22	13
Spolu neplatená práca v domácnosti	21	18	23	39	41	36

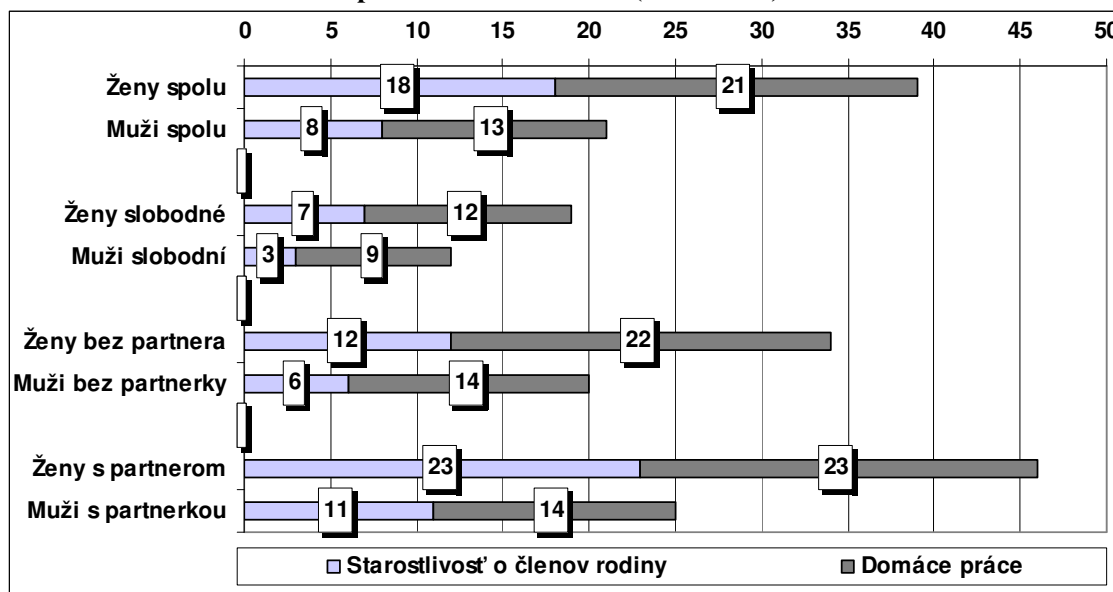
Poznámka: Prepočet bez odpovedí „neviem odhadnúť“.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Získané údaje potvrdili výrazne **vyššiu mieru zaťaženia žien neplatenou prácou v domácnosti**. Ženy venovali v priemere týždenne o 10 hodín viac starostlivosti o členov rodiny (ženy 18 hodín a muži 8 hodín) a o 8 hodín viac domácim prácam (ženy 21 hodín a muži 13 hodín). **Celkovo venujú ženy Slovenska neplatenej práci v domácnosti o 18 hodín za týždeň viac ako muži** (ženy 39 a muži 21 hodín, čo v prepočte na deň predstavuje viac ako 5,5 hodiny v prípade žien a 3 hodiny v prípade mužov¹⁰.

Odhadovaný počet hodín sa líši, ak porovnávame mladšiu a staršiu skupinu žien a mužov. Ženy do 45 rokov venujú viac hodín starostlivosti o členov rodiny než staršie ženy (mladšie 22 hodín a staršie 13 hodín); u domácich prác je to naopak – viac času zaberajú ženám nad 45 rokov (23 verzus 19 hodín). Porovnanie starších a mladších mužov sa odlišuje menej – v prípade starostlivosti iba o 1 hodinu v prospech mladších a v prípade domácich prác o 6 hodín v prospech starších mužov.

Priemerný počet hodín za týždeň, aký ženy a muži SR venujú neplatenej práci v domácej sfére podľa rodinného stavu (v hodinách)

¹⁰ Približne dvojnásobne vyššie zaťaženie žien domácnosťou v porovnaní s mužmi vychádza podľa metodológie Time Use Survey aj v mnohých iných európskych krajinách, napr. Nemecko, Bulharsko, Estónsko, Litva (Harmonised European Time use Survey: <https://www.testh2.scb.se/tus/tus/StatMeanMact1.html>).

Poznámka: Prepočet bez odpovedí „neviem odhadnúť“. Skupina „bez partnera/ky“ zahŕňa mužov a ženy so statusom rozvedení a ovdovení; skupina „s partnerom/kou“ mužov a ženy žijúcich v manželstve a ako druh a družka.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Objem hodín vynaložených na starostlivosť a domáce práce sa samozrejme odlišoval podľa prítomnosti a veku detí v domácnosti (viac detí – viac starostlivosti; mladšie deti – viac starostlivosti) a menil sa i za jednotlivé rodinné statusy. **Najmenej času zaberajú slobodným** (7 hodín starostlivosti a 12 hodín domácich prác u žien a 3 hodiny starostlivosti a 9 hodín domácich prác u mužov) **a najviac žijúcim v partnerskom vzťahu:** ženy s partnerom vynakladajú 23 hodín za týždeň na starostlivosť a ďalších 23 hodín na domáce práce (spolu 46 hodín); priemer za mužov s partnerkou predstavoval 11 a 14 hodín (spolu 25 hodín).

Za žijúcich v manželstve (prípadne ako druh a družka) sa tiež prejavil najväčší rodový rozdiel - čas vynaložený ženami bol oproti mužom vyšší o 12 hodín pri starostlivosti o členov rodiny a o 9 hodín pri domácich prácach. Dokopy išlo o rozdiel 21 hodín, ktoré týždenne venujú vydaté ženy domácim povinnostiam navyše v porovnaní so ženatými mužmi. Za slobodných dosiahol rozdiel medzi ženami a mužmi 7 hodín a za rozvedených a ovdovených 14 hodín. Hoci sa objem času „spotrebovaný“ na domáce povinnosti u mužov a žien podľa rodinného stavu odlišuje, rozdiel na základe pohlavia sa uchováva pri všetkých statusoch.

Je zaujímavé, že podľa vzdelania sa počet hodín vynaložených na domácnosť nijako dramaticky nelíšil. Jediný posun bol vo vyšších časových „nákladoch“ vysokoškolsky vzdelaných žien na starostlivosť a nižších na domáce práce - približne o 2 hodiny v porovnaní s priemerom; u žien, ale aj mužov so základným vzdelaním bol zasa v porovnaní s priemerom vyšší počet hodín venovaných domácim prácam (približne o 3 hodiny). Toto zvýšenie počtu hodín venovaných domácim prácam u ľudí so základným vzdelaním môže byť spôsobené iným typom bývania (viac v rodinnom dome) a častejšou prítomnosťou domáceho hospodárstva alebo záhrady. Pre takéto vysvetlenie hovorí aj porovnanie podľa veľkosti obce: väčší objem času venujú domácim prácam obyvatelia a obyvateľky menších obcí, a ako je známe – na Slovensku žije v menších obciach viac starších ľudí a s nižším stupňom dosiahnutého vzdelania.

A mení sa niečo na miere zaťaženia žien a mužov neplatenou prácou v domácnosti, ak ide o pracujúcich? Pre lepšiu názornosť sa pridávajú do tabuľky aj časové objemy vynakladané v sfére platenej práce (počet odpracovaných hodín za týždeň).

Priemerný počet hodín za týždeň, aký pracujúce ženy a muži starší a mladší ako 45 rokov venujú platenej a neplatenej práci (v hodinách)

	Odpovede mužov			Odpovede žien		
	Spolu	45-	45+	Spolu	45-	45+
Domáce práce	10	10	11	19	17	21
Starostlivosť o členov rodiny (detí, dospelých)	10	11	8	17	19	15
Spolu neplatená práca v domácnosti	20	21	19	36	36	36
Platená práca	48	48	48	44	44	44
Spolu platená a neplatená práca	68	69	67	80	80	80

Poznámka: Bez odpovedí „neviem odhadnúť“.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

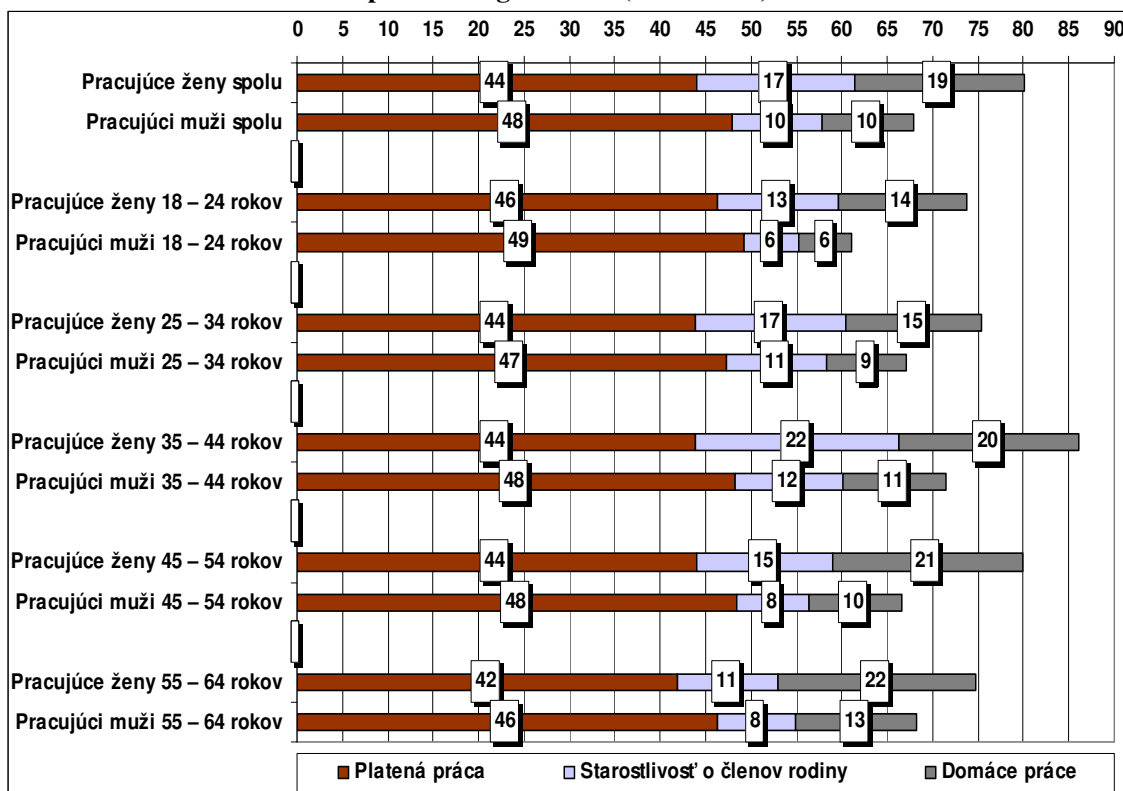
Je zrejme, že aj za populáciu aktívnu na trhu práce sa zachoval rozdiel, ktorý hovorí o podstatne vyššom zaťažení žien činnosťami súvisiacimi s chodom domácnosti a rodinnou starostlivosťou. **Participácia žien v platenom zamestnaní im výrazne neodkrajuje z domácej záťaže** – v porovnaní s celkovým priemerom žien Slovenska venujú domácnosti len o 3 hodiny menej (priemer za všetky ženy bol 39 hodín, priemer za pracujúce ženy 36 hodín).

Zo vzájomného porovnania pracujúcich žien a pracujúcich mužov vychádza, že **zamestnaní muži trávajú o trochu viac času v platenej práci** (o 4 hodiny viac ako ženy: 48 ku 44); a **zamestnané ženy sú zasa podstatne viac zaťažené neplatenou domácou prácou** (až o 16 hodín viac ako muži: 36 ku 20). Spolu venujú ženy domácim a pracovným povinnostiam 80 hodín a muži 68 hodín, t.j. **celkové zaťaženie mužov je o 12 hodín menšie**.

Rozdiely medzi pracujúcimi ženami a mužmi do 45 a nad 45 rokov nie sú príliš vysoké: čas venovaný platenému zamestnaniu je u mladších i starších úplne rovnaký (48 hodín pre mladších i starších mužov a 44 hodín pre mladšie i staršie ženy); mladšie ženy a muži venujú trochu viac času starostlivosti (rozdiel 4 hodiny za ženy a 3 hodiny za mužov), staršie skupiny zasa domácim prácam (o 4 hodiny za ženy a o 1 hodinu za mužov). Celkový počet hodín venovaný domácnosti je u starších i mladších pracujúcich žien rovnaký (36 hodín), u pracujúcich mužov dochádza vo vyššom veku k poklesu počtu hodín neplatené práce v domácnosti (z 21 na 19).

Podrobnejšie členenie podľa veku identifikovalo, že **najzaťaženejšou skupinou vôbec sú pracujúce ženy vo veku 35-44 rokov**. Tieto ženy venujú 44 hodín platenej práci a 42 hodín neplatené práci, čo spolu predstavuje 86 hodín (o 6 hodín viac ako priemer za všetky pracujúce ženy). Muži tohto veku venujú 48 hodín práci a 23 hodín domácnosti, čo je spolu 71 hodín (v porovnaní s priemerom za všetkých pracujúcich mužov je to o 3 hodiny viac, ale v porovnaní so ženami tohto veku o 15 hodín menej). Druhou najzaťaženejšou skupinou sú ženy a muži vo veku 45-54 rokov (spolu 66 hodín muži a 80 hodín ženy), a potom 55-64 rokov (spolu 67 hodín muži a 77 hodín ženy). Najmladšia skupina venuje domácim povinnostiam najmenej času, zvyšuje sa však u nich počet hodín v platenej práci: ženy vo veku 18-24 rokov odpracujú o 2 hodiny a muži o 1 hodinu viac ako je priemer (t.j. 46 hodín platenej práce ženy a 49 hodín muži).

Priemerný počet hodín za týždeň, aký pracujúce ženy a muži venujú platenej a neplatené práci podľa kategórií veku (v hodinách)

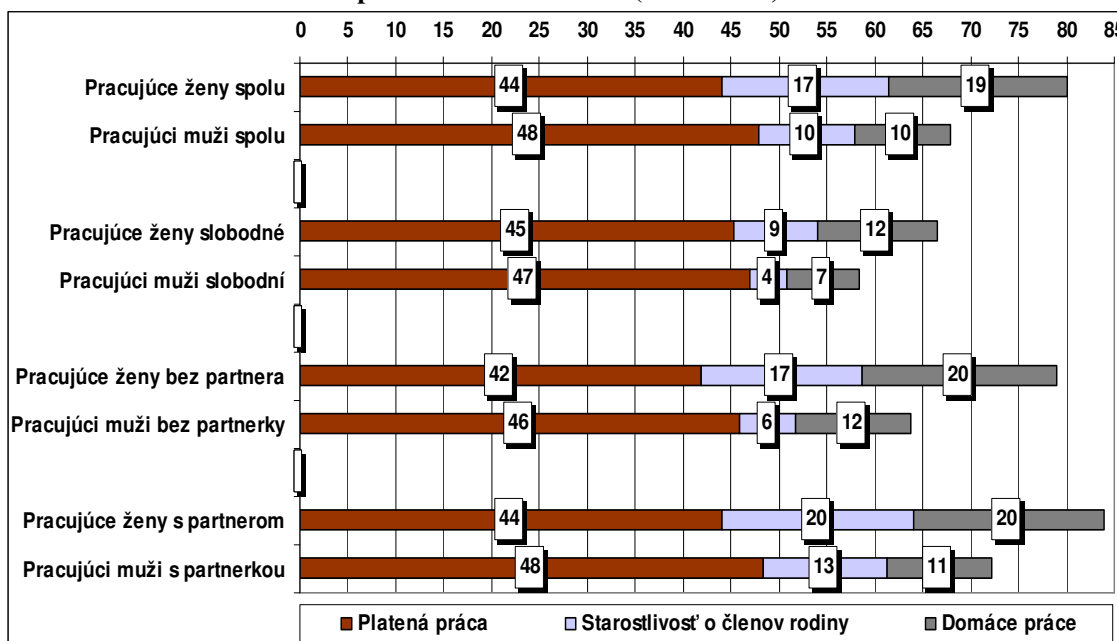
Poznámka: Bez odpovedí „neviem odhadnúť“.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Taktiež za pracujúcich mužov a ženy sa zachovali veľké rozdiely podľa rodinného stavu. **Najzaťaženejšie sú pracujúce ženy a pracujúci muži žijúci v partnerstve:** 44 hodín v platenom

zamestnaní a 40 hodín práce v domácnosti uviedli ženy (spolu 84 hodín) a 48 hodín v platenom zamestnaní a 24 hodín práce v domácnosti pracujúci muži (spolu 72 hodín, čo je o 12 hodín menšia záťaž ako u pracujúcich žien). Naopak, najmenej času vynakladajú slobodní pracovníci a pracovníčky: celkovo 58 hodín muži (47 platená práca plus 11 práca v domácnosti) a 66 hodín ženy (45 platená práca a 21 práca v domácnosti). Počty hodín venovaných platenej a neplatenej práci za rozvedených a ovdovených pracujúcich mužov a pracujúce ženy sa pohybujú medzi týmito hranicami (79 hodín ženy a 64 hodín muži).

Priemerný počet hodín za týždeň, aký pracujúce ženy a muži venujú platenej a neplatenej práci podľa rodinného stavu (v hodinách)

Poznámka: Bez odpovedí „neviem odhadnúť“. Skupina „bez partnera/ky“ zahŕňa mužov a ženy so statusom rozvedení a ovdovení; skupina „s partnerom/kou“ mužov a ženy žijúcich v manželstve a ako druh a družka.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Analýza potvrdila, že **rodový rozdiel v počte hodín venovaných práci v zamestnaní a neplatenej práci v domácnosti sa uchováva za všetky vekové skupiny aj rodinné statusy**. Má teda všeobecný charakter – **pracujúce ženy sú domácnosťou zaťažené výrazne viac ako pracujúci muži**.

Skúsme sa pozrieť ešte na jeden prepočet. Ak ženám i mužom pripočítame zhodne po 8 hodín na spánok a osobnú hygienu, dostávame nasledovný obraz: z celkového týždenného objemu 168 hodín zostáva ženám ako voľná časová rezerva 32 hodín ($168 - 56 - 80 = 32$), čo je asi 4,5 hodiny na deň; rezerva mužov predstavuje týždenne 44 hodín ($168 - 56 - 68 = 44$), čo je vyše 6 hodín na deň. Ide o čas, ktorý by mohli venovať voľnočasovým aktivitám iného typu. Je to skutočne tak a v akej miere? Čas mimo plateného zamestnania trávia ženy a muži rôznym spôsobom. Môžu ho venovať domácnosti a rodine alebo verejným aktivitám, sebarozvoju či pestovaniu rôznych záľub. Pohľad na frekvenciu vykonávania aktivít rôzneho typu v mimopracovnom čase poskytuje zároveň ďalšiu príležitosť, ako sa pozrieť na prácu v domácnosti – jej porovnanie s inými voľnočasovými aktivitami. A hneď na prvý pohľad sa ukazuje, že **sú to práve základné domáce činnosti, ktoré sú na Slovensku spomedzi aktivít v mimopracovnom čase najfrekventovanejšie**. Zabezpečeniu chodu domácnosti sa venuje denne alebo týždenne 75 % mužov a 95 % žien; starostlivosti o deti 63 % mužov a 74 % žien. Každodenné alebo týždenné vykonávanie zostávajúcich dvoch „rodinných“ aktivít je síce menej časté, aj tak sú v porovnaní s mnohými inými aktivitami pomerne časté: starostlivosť o dospelú osobu (každý

deň a viac krát za týždeň) získala za mužov 33 % a za ženy 42 %; starostlivosť o vnúčatá 45 % u mužov a 64 % u žien¹¹.

Mimopracovné aktivity podľa frekvencie vykonávania – porovnanie žien a mužov (v %)

	Odpovede mužov				Odpovede žien			
	Každý deň	Viac-x do týždňa	Zriedka vejšie	Vôbec	Každý deň	Viac-x do týždňa	Zriedka vejšie	Vôbec
Dobrovoľníctvo či verejnosp. činnosť	1	6	32	60	0	6	28	66
Starostlivosť o deti	33	30	27	10	58	16	17	10
Politická aktivita	0	2	9	89	0	1	8	91
Zabezp. chodu domácn.	31	44	20	5	77	18	5	1
Samovzdelávanie	12	25	33	30	11	25	36	28
Starostlivosť o vnúčatá	7	38	31	24	14	33	31	23
Voľnočasové aktivity	24	44	29	3	17	42	34	7
Starostlivosť o dosp. os.	8	25	35	32	17	25	35	23
Šport, aktívny pohyb	14	29	35	22	6	24	40	30

Poznámka: Prepočet bez odpovedí „neviem“. Len za tých respondentov a respondentky, ktorých sa daná aktivita týkala. Riadkové početnosti.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Aj tento „tretí pohľad“ na neplatenú prácu a starostlivosť vynakladanú ženami a mužmi v rámci domácej sféry (okrem optiky cez rozdelenie povinností medzi muža a ženu a cez vynaložený čas na tieto činnosti v hodinách za týždeň) potvrdzuje **vyššie zaťaženie žien – a to bez ohľadu na vekovú skupinu**. Chodu domácnosti sa venuje každodenne 72 % žien do 45 rokov, ale len 24 % mužov do 45 rokov; za ľudí starších ako 45 rokov sa podiel každodenného vykonávania zvyšuje na 83 % za ženy a 41 % za mužov. Rodový rozdiel vystupuje tiež za všetky sledované typy práce a starostlivosti - prevaha je vždy na strane žien.

Frekvencia vykonávania aktivít súvisiacich s rodinou a domácnosťou podľa veku a rodinného stavu (% odpovedí „každý deň“ : „týždenne“ : „zriedkavejšie“ : „vôbec“)

	Zabezpečenie chodu domácnosti	Starostlivosť o deti	Starostlivosť o dospelého člena	Starostlivosť o vnúčatá
Ženy do 45 rokov	72 : 21 : 7 : 0	86 : 10 : 3 : 1	13 : 29 : 41 : 17	-
Muži do 45 rokov	24 : 49 : 22 : 5	54 : 40 : 5 : 1	7 : 27 : 37 : 28	-
Ženy nad 45 rokov	83 : 13 : 2 : 2	29 : 22 : 31 : 18	23 : 21 : 27 : 29	15 : 38 : 35 : 12
Muži nad 45 rokov	41 : 38 : 17 : 5	16 : 23 : 45 : 16	8 : 23 : 32 : 37	7 : 41 : 36 : 16
Ženy bez partnera	86 : 10 : 2 : 2	35 : 16 : 26 : 23	18 : 12 : 36 : 34	14 : 32 : 40 : 14
Muži bez partnerky	58 : 30 : 9 : 3	13 : 18 : 49 : 20	15 : 32 : 24 : 29	0 : 33 : 45 : 32
Ženy s partnerom	86 : 13 : 1 : 0	64 : 17 : 13 : 6	19 : 28 : 35 : 18	13 : 34 : 26 : 27
Muži s partnerkou	33 : 45 : 18 : 4	36 : 32 : 24 : 8	7 : 24 : 37 : 32	9 : 41 : 28 : 22

Poznámka: Prepočet bez odpovedí „neviem“. Len za tých respondentov a respondentky, ktorých sa daná aktivita týkala. Skupina „bez partnera/ky“ zahŕňa mužov a ženy so statusom rozvedení a ovdovení; skupina „s partnerom/kou“ mužov a ženy žijúcich v manželstve a ako druh a družka. Slobodných pre malé počty

¹¹ Podiely častých (každý deň a viac krát do týždňa) vykonávateľov ostatných aktivít mimopracovného času boli podstatne nižšie. V prípade dobrovoľníckej a verejno-prospešnej činnosti 7 % za mužov a 6 % za ženy; pri politických aktivitách len 2 % za mužov a 1 % za ženy. Zostávajúce tri aktivity mimopracovného času boli o čosi častejšie: 37 % mužov sa venovalo denne alebo týždenne samovzdelávaniu (zo žien 36 %); 68 % mužov voľnočasovým aktivitám (zo žien 59 %); a 43 % mužov športu a aktívnemu pohybu (zo žien to bolo 30 %).

relevantných respondentov tabuľka neuvádza, rovnako ako údaje za vekovú skupinu do 45 rokov pri starostlivosti o vnúčatá.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Ženy i muži do 45 rokov sú viac zaťažení starostlivosťou o deti (každodennú starostlivosť o deti uviedlo 86 % mladších a 29 % starších žien; 54 % mladších a 16 % starších mužov), skupina žien a mužov nad 45 rokov je zasa viac zaťažená chodom domácnosti (83 % staršie a 72 % mladšie ženy; 41 % starší a 24 % mladší muži).

Rozdiely medzi mladšími a staršími sa prejavili aj pri starostlivosti o dospelého člena rodiny – ale len u žien. Zo žien nad 45 rokov sa každodenne staralo o dospelého člena rodiny 23 % a z mladších žien to bolo 13 % (za starších a mladších mužov bol podiel približne rovnaký – 8 % a 7 %). Zo skupiny žien 45+ sa 15 % staralo každodenne o vnúčatá, z mužov to bolo o polovicu menej (7 %).

A ako je to s rozdielmi podľa rodinného stavu? **Zaťaženosť domácimi povinnosťami žien s partnerom** (manžel alebo druh) **i žien bez partnera** (rozvedené alebo ovdovené) **zostáva rovnaká, v prípade mužov je podstatne menšia za žijúcich v partnerskom vzťahu.** Spomedzi žien s partnerom i žien bez partnera sa venuje každodenne chodu domácnosti rovnako 86 % a starostlivosti o dospelého člena takmer 20 %. Zatiaľ čo spomedzi mužov bez partnerky sa zabezpečeniu chodu domácnosti venuje 58 %, za mužov s partnerkou sa podiel znižuje na 33 % (v prípade starostlivosti o dospelého ide o zníženie z 15 % mužov bez partnerky na 7 % u mužov s partnerkou). Pomerne **veľkú skupinu mužov partnerstvo oslobodzuje od vykonávania mnohých domácich aktivít – presúvajú sa na partnerku.** Čo platí pre mužov i ženy rovnako, to je zvýšené zastúpenie každodenných „opatrovníkov“ detí medzi žijúcimi v partnerskom vzťahu: kým z rozvedených a ovdovených žien je to 35 %, u vydatých a družiek až 64 %; v rámci mužov bez partnerky to bolo 13 % a u mužov s partnerkou až 36 %.

Predložená analýza ukázala, že všetky tendencie a súvislosti za činnosti v domácej sfére zistené podľa odhadovanej participácie žien a mužov a podľa odhadovaného počtu hodín vynakladaných ženami a mužmi zostali zachované aj pri sledovaní cez frekvenciu ich vykonávania. Znamená to, že **v reálnom živote slovenských domácností sú rodové nerovnosti v domácej sfére silne vrastené, zakorenené.**

- *Všetky spôsoby merania potvrdzujú, že aj v súčasnej dobe sú ženy Slovenska domácimi povinnosťami zaťažené viac ako muži; ženy vykonávajú viac domácich prác i starostlivosti o členov rodiny aj podľa odpovedí mužov, nie len podľa seba:*
- *Výrazne nižšia je najmä participácia mužov na tých domácich prácach, ktoré majú charakter každodenných povinností (bežné domáce práce i každodenná starostlivosť o deti)*
- *Čas venovaný neplatennej práci v domácej sfére je u žien podstatne vyšší ako u mužov; to zároveň znamená, že muži majú viac voľného času – mimopracovný čas žien je v oveľa väčšej miere vyplnený domácimi povinnosťami*
- *Najzaťaženejšou skupinou sú pracujúce ženy stredných vekových skupín, ale aj ženy staršie; zaťaženosť sa u žien zvyšuje so vstupom do partnerského vzťahu a s narodením detí*
- *Aj keď sú ženy zapojené do trhu práce, domáce povinnosti zostávajú naďalej prevažne na nich: veľká časť žien na Slovensku pozná zo svojho každodenného života „dvojité bremeno“*
- *Ideálne predstavy žien a mužov o rodovej deľbe domácich povinností sa výrazne odlišujú – medzi slovenskými mužmi je viac zástancov tradičného rodového usporiadania (že domáce práce sú záležitosťou žien), ženy by si v ideálnom prípade želali, aby na domácich prácach participovali s partnerom rovnako*
- *Rozdiel v názoroch a predstavách sa odlišuje najmä u mladšej generácie žien a mužov (mladší muži sú dokonca tradičnejší v názoroch ako starší muži)*
- *Takéto výrazné rodové rozdiely a nespravodlivosti v deľbe povinností spadajúcich do domácej sféry poukazuje na silnú prítomnosť rodových stereotypov v našej spoločnosti, naznačuje tiež viac problémov s povinnosťami v sfére platenej práce na strane žien: obidve spomínané oblasti si žiadajú vážnu pozornosť verejnej politiky a aktivity či programy smerované k ich odstraňovaniu.*

✓ **Vyššia zaťaženosť žien domácnosťou dopadá nepriaznivo na ich pracovnú kariéru¹²**

Veľké zaťaženie ľudí na Slovensku domácimi povinnosťami, ktoré je u žien výrazne vyššie, konštatujú mnohé štúdie z posledných rokov. A opakovane potvrdzujú aj to, že **so vstupom na trh práce „domácej záťaže“ neubúda: veľká skupina obyvateľov nesie dvojité bremeno – v podstatne väčšom merítku ženy**. Prejavili sa tiež isté generačné rozdiely: ženy vekovej skupiny 45 a viac rokov majú nie len tradičnejšie reprodukčné správanie, ale aj tradičnejšiu deľbu práce v domácnosti a názory na ňu. Zároveň išlo o generáciu, ktorá v životnom období rodinnej reprodukcie zažila povinnosť pracovať – povinnú účasť na trhu práce v období pred rokom 1989. Ako sa to odrazilo na ich pocitoch o stratách na jednom alebo druhom „fronte“ (pracovná kariéra verzus domácnosť)? Pociťujú celkovo ľudia na Slovensku straty na pracovnej kariére v dôsledku rodinných povinností, resp. prevažujú u nich pocity strát pri rekapitulácii „rodinnej kariéry“?

Venujme sa najprv jednej strane vzájomného vplyvu sveta práce a sveta rodiny – **čo môžu rodinné povinnosti znamenať pre vývoj pracovnej kariéry mužov a žien**. Rodinné povinnosti vstupujú do sveta práce rôznym spôsobom: od menej významných dôsledkov ovplyvňujúcich každodenný pracovný život (meškanie do práce v dôsledku vyčerpania domácimi povinnosťami, vodenie dieťaťa na pracovisko a pod.), cez menej viditeľné vplyvy (rozdielne zaobchádzanie a diskriminácia ľudí s rodinnými povinnosťami pri prijímaní do práce a pracovnom postupe), až po veľké zmeny v pracovnej kariére (zmena pracovného miesta, zmena zamestnania alebo úplné prerušenie pracovnej aktivity a odchod z trhu práce). Výskum Inštitútu pre verejné otázky z roku 2006 sa obmedzil na poslednú spomínanú skupinu „veľkých“ dopadov: preradenie na menej zodpovednú prácu, prechod do iného zamestnania a úplné opustenie zamestnania v dôsledku rodinných povinností.

Prerušenie pracovnej kariéry žien môže mať vážne dôsledky na ich postavenie na trhu práce a výšku pracovnej odmeny. K tomu sa pridáva regres v kariérom raste (prechod na horšie pracovné miesto alebo do horšieho zamestnania) spôsobený požiadavkami starostlivosti o členov rodiny. Podobne ako v prípade úplného prerušenia pracovnej kariéry, aj regres v jej vývoji je pravdepodobne častejší u žien (viac žien na čiastočných úväzkoch, na pracovných miestach pod dosiahnutou úrovňou vzdelania, s nižším statusom a pod.). Ako sú týmito dopadmi zasiahnuté ženy a muži rôzneho veku a ako z tejto perspektívy hodnotia svoju celoživotnú pracovnú dráhu?

„Museli ste niekedy počas svojej doterajšej pracovnej kariéry prispôbovať zamestnanie požiadavkám starostlivosti o rodinu?“ (% kladných odpovedí)

	Odpovede mužov			Odpovede žien		
	Spolu	45-	45+	Spolu	45-	45+
Museli ste sa kvôli rodine dať preradiť na menej zodpovednú prácu?	3 / 3	1 / 1	4 / 4	10 / 11	9 / 11	10 / 11
Museli ste si nájsť zamestnanie, ktoré by umožnilo starostlivosť o deti, alebo o iných členov rodiny?	5 / 4	3 / 2	6 / 6	26 / 28	25 / 28	28 / 29
Museli ste kvôli rodine na určitý čas úplne opustiť zamestnanie?	3 / 2	2 / 1	3 / 3	17 / 17	19 / 21	16 / 14

Poznámka: Bez odpovedí „neviem“ a „netýka sa“. Za zátvorkou sa uvádzajú percentuálne podiely za skupinu tých respondentov a respondentiek, čo mali skúsenosť s trhom práce a narodilo sa im aspoň jedno dieťa (N ženy = 537; N muži = 389).

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Už na prvý pohľad sa javí jasné znevýhodnenie na strane žien z hľadiska zmien v pracovnej kariére v dôsledku rodinných povinností. Všetky tri sledované **negatívne dopady na pracovnú kariéru uvádzali častejšie ženy ako muži**: preradenie na menej zodpovednú prácu pre rodinné povinnosti sa v doterajšej pracovnej dráhe objavilo u 10 % žien, ale iba 3 % mužov; domácou sférou vynútený prechod do iného zamestnania deklarovalo 26 % žien a 5 % mužov; a úplný odchod z platenej práce v dôsledku nárokov rodiny 17 % žien a 3 % mužov. **Za matky so skúsenosťou s trhom práce bol výskyt negatívnych obrátov v kariére ešte vyšší** – o 1 až 2 % (v tabuľke čísla za zátvorkou).

¹² Aj táto časť sa prevažne opiera o štúdiu autorky *Ženy muži a súkromná sféra* (In: Bútorová, Z. (ed.), 2008).

Z porovnania vekovej skupiny do a nad 45 rokov vychádza mierne vyšší výskyt jednotlivých situácií v staršej generácii – a platí to pre ženy i mužov. Jedinou výnimkou z tohto pravidla je úplné opustenie zamestnania v prípade žien: tento dopad rodinných povinností uviedli častejšie mladšie ako staršie ženy (19 % vz. 16 %). Rozdiel medzi mladšími a staršími ženami sa ešte zvýšil za pracujúce matky (ženy ktoré aspoň niekedy počas doterajšieho života pracovali a mali aspoň jedno dieťa): z pracujúcich matiek do 45 rokov opustilo zamestnanie z rodinných dôvodov 21 % a zo starších ako 45 rokov 14 %. Pod takýto výsledok sa môžu podpisovať minimálne tri faktory: 1) menšia ochrana pracujúcich matiek, ktoré materstvo prežívali po roku 1989 (menšia ochota zamestnávateľov prijať naspäť ženu po rodičovskej dovolenke); 2) viac slobodných rozhodnutí samotných žien pre domácu starostlivosť a opustenie zamestnania v mladšej generácii; 3) menej možností na zosúladenie práce s rodinnou starostlivosťou. Silu jednotlivých faktorov tento výskum nemeral, viaceré iné zisťovania z posledného obdobia však ich prítomnosť v praxi zaznamenali¹³.

Napätie medzi domácou a pracovnou sférou zvyšuje na Slovensku hlavne materstvo a otcovstvo¹⁴. Sprostredkovane to potvrdzuje pohľad na to, ako sa výskyt dopadov starostlivosti na pracovnú kariéru mení podľa rodinného zázemia. **Preradenie na pracovné miesto s menšou zodpovednosťou poznajú viac ženy ako muži a zažívajú ho najmä ženy rozvedené a ovdovené** (16 % oproti 8 % za vydaté a 3 % za slobodné) **a ženy s viacerými deťmi** (11 % za tri a viac detí). Podľa vzdelania bol regres v pracovnej kariére častejší u stredoškolačok (12 % spomedzi stredoškolačok bez maturity a 10 % spomedzi stredoškolačok s maturitou, ale iba 6 % spomedzi vysokoškolačok).

Druhá situácia, **vynútená zmena zamestnania kvôli rodinnej starostlivosti, zasahovala tiež častejšie ženy: najviac ženy rozvedené a ovdovené (30 %), potom vydaté (26 %) a napokon slobodné (13 %).** Tento dopad rodinných povinností na pracovnú kariéru žien **priamoúmerne narastá s počtom detí:** z 5 % u bezdetných až na 34 % u žien s tromi a viac deťmi. Podľa vzdelania je to naopak – **so zvyšujúcim sa stupňom vzdelania klesá:** z 30 % u žien so základným na 17 % u žien s vysokoškolským vzdelaním.

Keďže tento druhý dôsledok bol pre mužov z troch sledovaných najčastejší, venujme bližšiu pozornosť aj rozdielom podľa rodinného zázemia. Muži, ktorí sa so zmenou zamestnania vynútenou potrebou rodinnej starostlivosti vo svojej pracovnej dráhe stretli, nekopírujú trendy charakteristické pre ženskú časť populácie Slovenska. **Z mužov sa prechod do zamestnania umožňujúceho starostlivosť týka najviac slobodných (7 %) a bezdetných (8 %).** Znamená to, že v ich prípade vstupuje do vývoja pracovnej kariéry hlavne starostlivosť o rodičov, menej o deti (iba zriedkavé prípady starostlivosti o deti vynútené okolnosťami – strata alebo zlyhanie partnerky).

K tretiemu riešeniu, **k úplnému prerušeniu pracovnej kariéry z dôvodu rodinných povinností, siahajú tiež častejšie ženy ako muži** a z hľadiska rodinného zázemia platia vyššie spomínané súvislosti: viac sa k tomuto riešeniu uchylujú **rozvedené a ovdovené (18 %) a potom vydaté ženy (17 %);** podiel žien s touto skúsenosťou sa priamoúmerne **zvyšuje s počtom detí** (z 8 % za ženy bez detí až na 34 % za ženy s tromi a viacerými deťmi); **čím vyššie vzdelanie, tým menej žien čo prerušili pracovnú kariéru úplne** (19 % ženy so základným vzdelaním ku 7 % za ženy s vysokou školou). Z mužov má skúsenosť s odchodom zo zamestnania kvôli rodine len minimum (5 % mužov so základným vzdelaním a iba 1 % s vysokoškolským).

¹³ Niektoré obštrukcie zamestnávateľov pri návrate žien z rodičovskej dovolenky, alebo stratégie využívané na vynútenie skoršieho návratu do zamestnania popisuje napríklad výskumná správa o potrebách mladých rodín z roku 2004 (Bodnárová – Džambazovič – Filadelfiová – Gerbery – Pafková – Porubánová 2004); tá istá správa dokladá tiež existenciu skupiny mladých žien s deťmi v predškolskom veku uprednostňujúcich dlhodobú starostlivosť o deti pred platenou prácou; publikácia z projektu Veneta prítomnosť a rozšírenosť názoru o potrebe dlhodobej starostlivosti o dieťa medzi populáciou Slovenska potvrdzuje (Marošiová – Šumšalová 2006); na nedostatok „ústretočných“ opatrení zamestnávateľských organizácií k rodičom malých detí tiež poukázali viaceré analýzy (okrem uvedených ešte napr. *Práca verzus...*, 2007).

¹⁴ Popri starostlivosti o deti sa na rodinu viažu aj iné typy – starostlivosť o zdravotne postihnutých, chorých, ale najmä starších členov rodiny, ktorá v poslednom období rýchlo narastá v súvislosti so starnutím populácie. Ako ale vyplýva z výskumov novšieho dáta (napríklad Bodnárová – Filadelfiová – Gerbery 2005), zaťaženosť populácie v produktívnom veku starostlivosťou o deti je stále podstatne vyššia ako inými typmi rodinnej starostlivosti.

Dopady rodinných povinností na pracovnú kariéru žien a mužov podľa rodinného stavu a vzdelania (kladné odpovede žien : kladné odpovede mužov – v %)

	Museli ste sa kvôli rodine dať preradiť na menej zodpovednú prácu?	Museli ste si nájsť zamestnanie, ktoré by umožnilo starostlivosť o deti, alebo o iných členov rodiny?	Museli ste kvôli rodine na určitý čas úplne opustiť zamestnanie?
Rodinný stav			
Slobodní/é	3 : 0	13 : 7	11 : 3
Bez partnera/ky	16 : 2	30 : 4	18 : 6
S partnerom/kou	8 : 3	26 : 5	17 : 2
Počet detí			
0 detí	0 : 0	5 : 8	8 : 2
1 dieťa	9 : 1	22 : 0	14 : 1
2 deti	11 : 3	27 : 6	16 : 3
3+ detí	11 : 4	34 : 4	22 : 1
Vzdelanie			
Základné	9 : 1	30 : 5	19 : 5
Stredné bez maturity	12 : 2	27 : 5	19 : 3
Stredoškolské	10 : 3	26 : 5	16 : 1
Vysokoškolské	6 : 4	17 : 2	7 : 1

Poznámka: Bez odpovedí „neviem“ a „netýka sa“. Skupina „bez partnera/ky“ zahŕňa mužov a ženy so statusom rozvedení a ovdovení; skupina „s partnerom/kou“ mužov a ženy žijúcich v manželstve a ako druh a družka.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Ak by sme mali na záver zostaviť rebríček dopadov rodinných povinností na pracovnú kariéru, tak prvé miesto patrí zmene zamestnania (prechod do zamestnania umožňujúceho starostlivosť) a druhé úplnému odchodu zo sféry platenej práce (na určitý čas opustiť zamestnanie kvôli rodine). Stratégie zmeny zamestnania sú teda využívané častejšie ako stratégie odchodu z trhu práce. Až na tretie miesto sa zaradil regres v kariére – preradenie na menej zodpovednú prácu z rodinných dôvodov sa objavovalo najmenej. **So všetkými negatívnymi dôsledkami, ako môžu rodinné povinnosti ovplyvniť postavenie na trhu práce, majú oveľa viac skúseností ženy než muži (3-6 krát viac).** Prejavuje sa takáto reálna skúsenosť na celkovom pociťovaní žien a mužov pri uvažovaní nad možným vývojom pracovnej kariéry bez zasahovania rodinných povinností? Na otázku, koľko z pracovnej kariéry museli obetovať kvôli rodine, odpovedalo „vôbec nič“ 43 % mužov, ale iba 29 % žien.

Koľko z pracovnej kariéry obetovali ženy a muži kvôli rodinným povinnostiam (v %)

	Odpovede mužov			Odpovede žien		
	Spolu	45-	45+	Spolu	45-	45+
Veľmi veľa	2	2	2	6	6	7
Dosť	18	14	22	27	26	27
Iba málo	37	39	36	38	37	38
Vôbec nič	43	46	40	29	31	28
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámka: Bez odpovedí „neviem“ a „netýka sa“.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Naopak – **nejakú stratu na pracovnej kariére v dôsledku rodinných povinností pociťovalo 57 % mužov a až 71 % žien.** Spolu jedna tretina (33 %) žien považovala túto „pracovnú“ obeť pre rodinu za veľkú (6 % žien sa identifikovalo s odpoveďou „veľmi veľa“ a 27 % s odpoveďou „dosť“) a 38 % za menšiu („iba málo“). U mužov je pociťovanie veľkých obetí slabšie: o 4 % menej mužov ako žien uviedlo

možnosť „veľmi veľa“ a o 9 % menej možnosť „dost“. Svoje pracovné ústupky rodine považovalo za väčšie spolu 20 % mužov a za menšie 37 %.

Ak si porovnáme reálnu skúsenosť žien a mužov so zmenami v pracovnej kariére vynútenými domácou sférou na jednej strane a pocit obetí a strát na strane druhej, dostávame zaujímavý obraz. Kým v prípade žien je pocit obetovania kariéry pre rodinu s reálnymi zmenami v kariére viac – menej v súlade, pocit mužov, že zo svojej pracovnej kariéry museli niečo obetovať pre rodinu, je oveľa silnejší ako skutočný rozsah, v akom ich zasiahli (20 % príp. 57 % ku 3 – 5 %). Aj napriek výrazne nižšej participácii na rodinných povinnostiach ako ženy a nepomerne menším zásahom rodinných povinností do pracovného života majú pomerne silný pocit, že ich kariéra by sa mohla vyvíjať inak – nebyť rodinných povinností.

Koľko z pracovnej kariéry obetovali ženy a muži kvôli rodinným povinnostiach (v %)

	Odpovede mužov				Odpovede žien			
	Veľmi veľa	Dost'	Iba málo	Vôbec nič	Veľmi veľa	Dost'	Iba málo	Vôbec nič
Rodinný stav								
Slobodní/é	1	5	23	71	2	20	22	56
Bez partnera/ky	1	30	32	37	10	25	38	27
S partnerom/kou	2	20	41	37	6	28	40	26
Počet detí								
0 detí	2	2	28	68	4	15	26	55
1 dieťa	0	24	38	38	11	23	38	28
2 deti	2	24	44	30	5	31	43	21
3+ detí	1	21	33	45	6	29	35	30
Vzdelanie								
Základné	1	16	24	59	5	26	30	39
Stredné bez maturity	2	17	38	42	8	25	38	29
Stredoškolské	2	18	43	37	7	27	42	24
Vysokoškolské	0	30	40	30	6	28	38	28

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006. **Poznámka:** Bez odpovedí „neviem“ a „netýka sa“. Riadkové percentá. Skupina „bez partnera/ky“ zahŕňa mužov a ženy so statusom rozvedení a ovdovení; skupina „s partnerom/kou“ mužov a ženy žijúcich v manželstve a ako druh a družka.

U ktorých skupín mužov a žien sa pocity strát vyskytujú vo zvýšenej miere? **Zistili sa iba minimálne rozdiely v odpovediach starších a mladších žien:** o 1 % viac u starších žien za každú pociťovanú úroveň obetovania; u mladších je o 3 % viac zastúpený pocit, že nemuseli obetovať nič. V prípade mužov je generačný posun väčší: medzi staršími mužmi je o 6 % viac tých, čo majú pocit dost' veľkej straty v kariére; pocit malých obetí prevažuje medzi mladšími. To do značnej miery korešponduje so zisteným generačným poklesom participácie mužov na starostlivosti o členov rodiny. Keďže hovoríme stále o strete práce a rodiny neprekvapia pomerne veľké rozdiely podľa rodinnej situácie. **Slobodní pociťujú kariérne straty najslabšie** – a platí to pre mužov i ženy (až 71 % odpovedí „vôbec nič“ spomedzi slobodných mužov; zo slobodných žien je to omnoho menej – iba 56 %). Intenzívnejšia nespokojnosť mužov (spolu odpovede „veľmi veľa“ a „dost'“ obetí z pracovnej kariéry kvôli rodine) kulminuje u mužov rozvedených a ovdovených (31 %) a za žijúcich v manželskom zväzku sa znižuje (na 22 %), za ženy je takmer rovnaká (35 %) v oboch skupinách – za ženy vydaté (a družky) i žijúce mimo manželstva (rozvedené a ovdovené). Tiež sa tu prejavuje súlad so zistenou zaťaženosťou žien a mužov domácimi povinnosťami: **kým mužov manželstvo (alebo spolužitie s družkou) od mnohých povinností v domácnosti oslobodzuje** (nižšie zaťaženie mužov ženatých a s družkou ako rozvedených a ovdovených), **u žien sa medzi jednotlivými rodinnými statusmi rozdiel neprejavuje** (rovnaké až vyššie zaťaženie vydatých žien a družiek ako žien rozvedených a ovdovených).

Podľa počtu detí je najviac mužov a žien s pocitom straty v pracovnej kariére následkom rodinných povinností v kategórii s dvomi deťmi (70 % mužov a 79 % žien s dvomi deťmi), a potom s jedným dieťaťom (62 % mužov a 72 % žien s jedným dieťaťom). Pri troch deťoch sa ich podiel medzi mužmi i ženami znižuje (na 55 % v prípade mužov a 70 % v prípade žien), najmenšie podiely sa dosiahli za bezdetných (32 % muži a 45 % ženy).

Za obidve skupiny – mužov aj ženy – s rastom vzdelania sa pocity obetovania z kariéry kvôli rodine zvyšujú: v rámci mužov so základným vzdelaním bol podiel odpovedí „vôbec nič som z pracovnej kariéry neobetoval kvôli rodine“ 59 % a u vysokoškolákov klesol na 30 %; v rámci žien so základným vzdelaním 39 % a spomedzi vysokoškoláčok len 28 %.

Pocity strát na pracovnej kariére sú silnejšie u žien a variujú podľa veku, vzdelania i rodinnej situácie. Tlak rodinných povinností na pracovnú kariéru pociťujú najsilnejšie ženy a muži s vysokoškolským vzdelaním; s dvomi deťmi; o trochu viac starší muži a ženy; ženy s iným statusom ako slobodná (rovnako rozvedené či ovdovené ako vydaté a družky) a muži s formálnym statusom bez partnerky (rozvedení a ovdovení).

Pozrime sa teraz na stret dvoch hlavných životných sfér človeka, pracovnej a súkromnej, z opačnej perspektívy – cez dopady na rodinný život. Sledovali sa dva možné dôsledky: odloženie reprodukcie a zmena pôvodných predstáv o zabezpečení starostlivosti o malé dieťa.

„Museli ste niekedy počas svojej doterajšej pracovnej kariéry prispôbovať starostlivosť o rodinu požiadavkám zamestnania?“ (% kladných odpovedí)

	Odpovede mužov			Odpovede žien		
	Spolu	45-	45+	Spolu	45-	45+
Museli ste kvôli práci odložiť narodenie dieťaťa na neskorší čas?	4 / 3	6 / 4	3 / 3	6 / 5	8 / 8	4 / 4
Museli ste sa vrátiť z materskej či rodičovskej dovolenky do práce skôr, ako ste pôvodne plánovali?	2 / 2	1 / 1	3 / 3	24 / 24	18 / 19	28 / 28

Poznámka: Bez odpovedí „neviem“ a „netýka sa“. Za zátvorkou sa uvádzajú percentuálne podiely za skupinu tých respondentov a respondentiek, čo majú skúsenosť s trhom práce a narodilo sa im aspoň jedno dieťa (N ženy = 537; N muži = 389).

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Vplyv pracovného zaťaženia alebo požiadaviek zamestnania na reprodukčné správanie deklarovali viac ženy: zo žien odloženie rodičovstva uviedlo 6 % a z mužov 4 %. Pri generačnom porovnaní (skupina do 45 a nad 45 rokov) sa táto situácia dva krát viac týkala mladších ľudí: spomedzi mladších mužov uviedlo odklad rodičovstva pod vplyvom pracovného zaťaženia 6 % a spomedzi starších len 3 %; za ženy bol výskyt u obidvoch skupín mierne vyšší – 8 % u mladších a 4 % u žien starších ako 45 rokov. Bližší pohľad na vekovú štruktúru hovorí, že tieto odpovede sa objavovali najviac vo vekovej skupine 25 – 34 rokov (spomedzi žien i mužov). Mladí ľudia tento dôsledok nárokov práce na predstavy o rodine začínajú pociťovať tesne pred tridsiatkou. V prípade mladšej skupiny ide o zatiaľ nerealizované rodičovstvá v dôsledku požiadaviek práce, u starších ako 45 rokov (najmä v prípade žien) tieto odpovede vypovedajú o nezrealizovaných rodičovstvách, alebo o minulej skúsenosti s vynúteným odkladom rodičovstva do vyššieho veku.

Zistené údaje o odklade narodenia dieťaťa vynútenom požiadavkami zamestnania sú ale veľmi nízke. Naznačuje to, že **absolútna väčšina žien a mužov na Slovensku si do svojich reprodukčných plánov platenú prácu nenecháva „hovoriť“.**

Vplyv požiadaviek zamestnania na pôvodné predstavy o dobe zotrvania na materskej a rodičovskej dovolenke je už omnoho častejší. Spolu priznala až takmer štvrtina žien (24 %) takýto dôsledok, pritom ho častejšie uvádzali staršie ženy ako mladšie (18 % mladších a 28 % starších ako 45 rokov). Môže sa tu prejavovať vplyv rôzneho nastavenia inštitútu rodičovskej dovolenky: v čase realizácie materstva väčšina žien 45+ bola táto dovolenka podstatne kratšia ako v súčasnosti, kedy majú ženy možnosť čerpať platené voľno na starostlivosť o dieťa v rozsahu troch

rokov¹⁵. Muži uviedli iba minimálne počty kladných odpovedí na predčasné ukončenie rodičovskej dovolenky v dôsledku tlaku pracovnej sféry (1 % mladší a 3 % starší muži). Takýto **rodový rozdiel plne zodpovedá slovenskej skutočnosti, kde je stále čerpanie rodičovskej dovolenky mužmi len výnimočné**. Muži k takémuto riešeniu pristupujú v neštandardných rodinných (úmrtie, ochorenie alebo útek matky) a pracovných (riešenie nezamestnanosti muža) situáciách; príkladov „nového otcovstva“ založeného na rovnakom rozdelení starostlivosti o malé dieťa, vrátane deleného čerpania rodičovskej dovolenky, je medzi nimi minimum, hoci zákon to už 5 rokov umožňuje¹⁶.

Ústupky žien a mužov z predstáv o rodine pre tlak platenej práce podľa rodinného stavu a vzdelania (kladné odpovede žien : kladné odpovede mužov, v %)

	Museli ste kvôli práci odložiť narodenie dieťaťa na neskorší čas?	Museli ste sa vrátiť z materskej či rodičovskej dovolenky do práce skôr, ako ste pôvodne plánovali?
Rodinný stav		
Slobodní/é	14 : 7	15 : 0
Bez partnera/ky	3 : 2	30 : 0
S partnerom/kou	6 : 4	21 : 3
Počet detí		
0 detí	11 : 14	-
1 dieťa	8 : 5	24 : 1
2 deti	5 : 3	25 : 4
3+ detí	2 : 1	19 : 0
Vzdelanie		
Základné	1 : 1	14 : 3
Stredné bez maturity	6 : 6	20 : 2
Stredoškolské	7 : 0	29 : 2
Vysokoškolské	9 : 7	33 : 0

Poznámka: Bez odpovedí „neviem“ a „netýka sa“. Skupina „bez partnera/ky“ zahŕňa mužov a ženy so statusom rozvedení a ovdovení; skupina „s partnerom/kou“ mužov a ženy žijúcich v manželstve a ako druh a družka.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, august 2006.

Aké rozdiely vnáša do celkových údajov rodinná situácia a vzdelanie? **Odloženie rodičovstva signalizovali najmä slobodné ženy** (i muži): 2-krát viac ako ženatí a vydaté a 4-krát viac ako rozvedení a ovdovení muži a ženy. Podstatne častejšie zazneli kladné odpovede na otázku o vynútenom odklade rodičovstva od bezdetných (11 % žien a 14 % mužov), čo ukazuje na nerealizované rodičovstvá; s rastom reálneho počtu detí sa výskyt výrazne znižoval – až na 2 % od žien a 1 % od mužov s tromi a viac deťmi¹⁷. **Výskyt odložených rodičovstiev sa zvyšoval so stupňom vzdelania:** z 1 % v prípade základného vzdelania na 9 % u vysokoškoláčok a 7 % u vysokoškolákov. Tento ústupok práci z ideálnych predstáv o rodičovstve – odloženie narodenia dieťaťa na neskôr – zasahuje viac ľudí s vyšším vzdelaním.

Skorší návrat z rodičovskej dovolenky do práce ako bol pôvodný zámer uvádzali za všetky kategórie takmer výlučne iba ženy. Tento dôsledok najviac vstupoval do života rozvedeným a ovdoveným ženám, z ktorých až 30 % zvolilo kladnú odpoveď; nasledovali ženy žijúce v partnerskom vzťahu s 21 %; slobodných sa tento dopad na predstavy o rodine týkal najmenej, aj tak

¹⁵ Po celé toto obdobie je zamestnávateľ povinný držať pracovné miesto osobe čerpajúcej rodičovskú dovolenku. Názory na aktuálnu dĺžku rodičovského voľna a úroveň zabezpečenia počas neho pozri napr. Bodnárová – Džambazovič – Filadelfiová – Gerbery – Pafková – Porubánová 2004; Marošiová – Šumšalová 2006.

¹⁶ Dĺžku rodičovskej dovolenky vymedzuje Zákonník práce (Zákon č. 311/2001 Z. z. a jeho posledné úpravy: 348/2007 Z. z. a 200/2008 Z. z.); podmienky čerpania a výšku príspevku Zákon o rodičovskom príspevku (280/2002 Z. z., ktorý sa menil a doplňal Zákonom č. 244/2005 Z. z. a Opatrením MPSVR SR č. 321/2007 Z. z.). Výška rodičovského príspevku je v súčasnosti 4 560 Sk mesačne (príslušné zákony napríklad na: www.jaspi.sk).

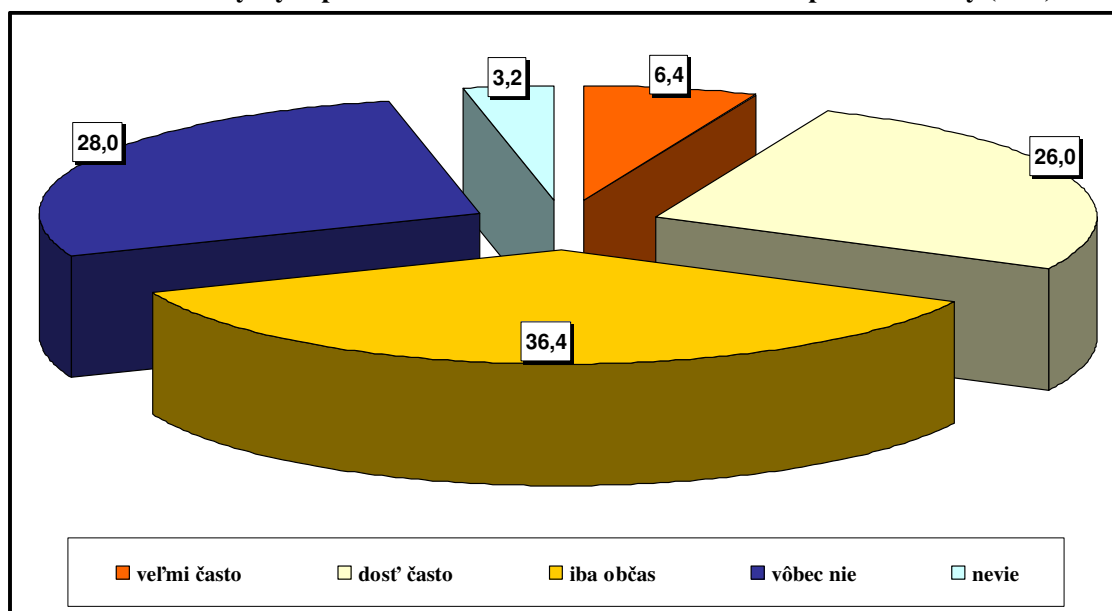
¹⁷ V takýchto prípadoch išlo o spomienku na danú situáciu z minulosti alebo o nezrealizovanie ďalšieho rodičovstva.

ale predstavoval 15 %. S rastúcim počtom detí vynútených skorších návratov z rodičovskej dovolenky klesalo (z 24 % pri jednom dieťati a 25 % pri dvoch deťoch na 19 % pri ženách s 3+ deťmi); ešte výraznejší bol ale pokles podľa vzdelania (z vysokoškoláčok ho uviedlo až 33 % a spomedzi žien so základným vzdelaním iba 14 %). Podobne ako pri tlaku na odloženie rodičovstva, aj **tlak na skorší návrat z rodičovskej dovolenky do práce než bol pôvodný plán zažívajú viac ženy s vyšším vzdelaním**. Môže ísť o ich obavy zo straty dobrého pracovného miesta, kvalifikácie a zručností pre pracovné miesto, ale aj potreby a záujem zamestnávateľa o rýchly návrat ženy do zamestnania.

✓ **Ženy pociťujú napätie medzi rodinnými a pracovnými povinnosťami silnejšie**¹⁸

Problémom vzájomného stretu medzi svetom práce a rodiny sa venoval aj výskum SNSLP z roku 2006 (*Úloha...*, 2006). Ukázalo sa, že **väčšina dospelaj populácie Slovenska staršej ako 18 rokov má osobnú skúsenosť s problémami vznikajúcimi z potreby plniť povinnosti v rodine a na pracovisku** (68,8 %). Prevažná časť z nich (36,4 %) sa dostáva do takýchto stresov a problémov občas, ďalších 26 % dosť často a 6,4 % má takéto problémy veľmi často. Problémy podobného charakteru nepozná 28 % (zostávajúcich 3,2 % nevedelo na otázku odpovedať).

Frekvencia výskytu problémov súvisiacich so zosúlad'ovaním práce a rodiny (v %)

Otázka: „Stáva sa Vám niekedy, že sa dostávate do stresov alebo problémov pri zosúlad'ovaní pracovných a rodinných povinností?“

Zdroj: SNSLP, 2006.

Čo sa týka pohlavia, **ženy vykázali oveľa vyššiu mieru stresu a problémov viažucich sa s potrebou zladit' pracovné a rodinné povinnosti**. Zo žien len necelá štvrtina uviedla, že daný problém vôbec nepozná, z mužov to bola tretina. Z hľadiska veku je najzaťaženejšia stredná generácia: v rámci nich bol podiel nezažívajúcich stres len 17,1 % (vo vekovej skupine do 34 rokov to bolo 26,6 % a v najstaršej až 48,7 %). **Problémy súvisiace so zosúlad'ovaním práce a rodiny sú podstatne intenzívnejšie u žien a mužov s deťmi do 15 rokov**. U tejto skupiny bol zaznamenaný až trojnásobne vyšší výskyt častých problémov, než u skupiny bez takýchto detí. Spomedzi populácie s deťmi do 15 rokov stres vyplývajúci zo snahy naplniť rodinné i pracovné záväzky nepozná iba 11,3 % a zvyšných takmer 90 % s ním aspoň občas zápasí. V skupine bez malých detí sa podiel nepoznajúcich „zosúlad'ovacie“ problémy zvýšil na 35,5 %, čo je viac ako trojnásobok v porovnaní so skupinou s deťmi. Občasný výskyt týchto problémov je u oboch skupín približne rovnaký (cez 37 %).

¹⁸ Na základe výskumu Slovenského národného strediska pre ľudské práva o úlohe otcov v rodine z roku 2006 (*Úloha...*, 2006).

Frekvencia výskytu problémov súvisiacich so zosúlad'ovaním práce a rodiny podľa základných sociálnych a demografických znakov (v %)

		Veľmi často	Dost' často	Iba občas	Vôbec nie
Pohlavie	Muž	6,4	25,1	35,1	33,4
	Žena	6,7	28,4	40,0	24,9
Vek	do 34 rokov	6,5	28,6	38,2	26,6
	35-54 rokov	7,9	33,0	41,9	17,1
	55+ rokov	4,8	15,8	30,8	48,7
Dieťa do 15	Má	11,3	40,0	37,5	11,3
	Nemá	4,8	21,9	37,7	35,5
Vzdelanie	ZŠ	3,4	20,3	31,4	44,9
	UŠ	5,3	30,8	35,8	28,0
	SŠ	9,7	26,9	42,3	21,1
	VŠ	6,4	30,0	41,8	21,8
Ek. aktivita	Pracuje	7,5	32,7	40,1	19,7
	Nepracuje	5,3	18,4	34,2	42,1
Domácnosť	S partnerom/kou	7,7	29,7	39,8	22,8
	Bez partnera/ky	3,2	18,4	30,8	47,6
Rod. stav	Slob.	3,4	16,9	37,2	42,5
	Vyd./žen.	8,1	33,3	39,3	19,3
	Rozv.	9,4	22,6	47,2	20,8
	Ovd.	2,4	15,7	20,5	61,4
	Druh/žka	11,5	23,1	38,5	26,9
Veľkosť obce	Malá	8,2	24,8	33,0	34,0
	Stredná	6,4	26,8	37,3	29,5
	Väčšia	6,3	32,2	36,4	25,2
	BA, KE	3,1	20,8	52,3	23,8

Otázka: „Stáva sa Vám niekedy, že sa dostávate do stresov alebo problémov pri zosúlad'ovaní pracovných a rodinných povinností?“

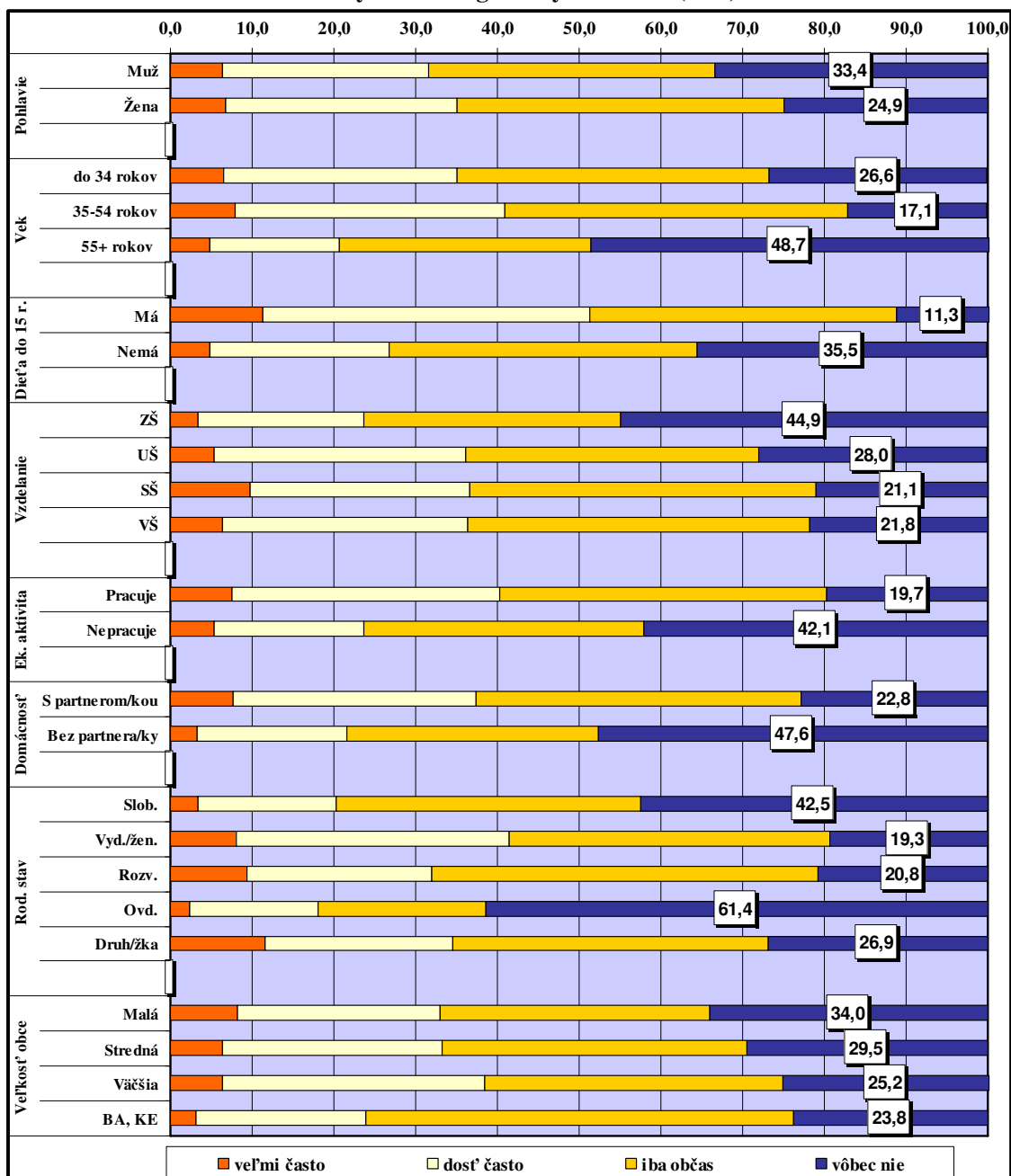
Zdroj: SNSLP, 2006.

Podľa stupňa dosiahnutého vzdelania sú problémy intenzívnejšie v rámci skupiny so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním (len 21 % z nich ich nepozná vôbec). Najmenší výskyt vykázala skupina populácie so základným vzdelaním, u ktorých tento typ stresu vôbec nepozná takmer 45 %. Môže to súvisieť s tým, že v subpopulácii so základným vzdelaním majú podstatne vyššie zastúpenie starší ľudia a nezamestnaný, ale aj s tým, že požiadavky práce u zamestnaných s takýmto nízkym vzdelaním sú výrazne nižšie a nezasahujú natoľko do rodinného života.

Stres viažuci sa na konflikt pracovných a rodinných povinností je oveľa menší u osôb, ktoré sú mimo trhu práce (na materskej či rodičovskej dovolenke, v domácnosti, nezamestnaní alebo už na dôchodku). V rámci nich bol podiel nepoznajúcich podobné problémy takmer 50 %, pričom medzi pracujúcimi to bolo menej ako 20 %. Teda **pracujúca populácia sa s problémom zosúlad'ovania práce a rodiny stretáva viac ako dva krát častejšie**.

Je zaujímavé, že častejšie sa s problémami tohto typu stretávajú osoby žijúce s partnerom alebo partnerkou: výskyt stresu zo zosúlad'ovania práce a rodiny bol u nich dvojnásobne vyšší (22,8 % pociťovalo problémy a stres vz. 47,6 % bezproblémových). Podľa rodinného stavu boli na tom najlepšie ovdovelé osoby (vyše 60 % nepoznajúcich tento stres) a osoby slobodné (takmer 43 % nepoznajúcich stres). Naopak – problémy sú najfrekvencovanejšie v rámci podsúboru žijúcich v manželstve a u rozvedených, spomedzi ktorých takýto problém deklarovalo okolo 80 %. Pritom intenzita stresu a problémov je výraznejšia za skupinu rozvedených (10 % veľmi častých problémov). Z hľadiska veľkosti obce trvalého bydliska frekvencia problémov narastá s rastom veľkosti sídla. Kým v najmenších obciach prekračuje podiel bezproblémových jednu tretinu, s rastom veľkosti sídla sa postupne znižuje až na necelých 24 % v Bratislave a Košiciach (dve najväčšie mestá SR).

Frekvencia výskytu problémov súvisiacich so zosúlád'ovaním práce a rodiny podľa základných sociálnych a demografických znakov (v %)

Zdroj: SNSLP, 2006.

- Výskumy potvrdzujú, že domáce povinnosti nútia ženy k ústupkom v pracovnej kariére – k prechodu na menej zodpovednú prácu, k zmene zamestnania alebo k odchodu z trhu práce (u mužov je výskyt týchto situácií zriedkavejší)
- Ženy tiež majú častejšie pocit, že museli veľa zo svojej pracovnej kariéry kvôli rodine obetovať
- Stres a problémy súvisiace so snahou zosúladiť pracovné a rodinné povinnosti je na Slovensku pomerne rozšírený: výrazne viac zasahuje tých, čo majú rodiny s deťmi, zintenzívňuje sa v prípade rodinných komplikácií (napr. rozvod manželstva), zasahuje oveľa viac ženy)
- Je výzvou pre verejné politiky podporiť pracujúcich (hlavne ženy) s rodinnými povinnosťami

✓ **Generačné zmeny v deľbe starostlivosti o deti a domácnosť medzi matky a otcov sú pomalé¹⁹**

Mnohé zahraničné i domáce výskumy opakovane potvrdzujú, že účasť mužov na celkovej starostlivosti o dieťa sa viac viaže s voľnočasovými aktivitami detí než s činnosťami majúcimi charakter každodenných povinností (v SR napríklad výskumy bývalého Medzinárodného strediska pre štúdium rodiny, Inštitútu pre verejné otázky a podobne). Preto aj výskum SNSLP z roku 2006 o účasti otcov v rodine zahrnul do súboru sledovaných aktivít viažucich sa so starostlivosťou o deti aktivity spadajúce do oboch uvedených okruhov: za okruh voľnočasových aktivít to boli *hry s deťmi, rozprávanie sa s deťmi a prechádzky*; za „každodenné povinnosti“ *bežná každodenná starostlivosť o deti* (ako kŕmenie, kúpanie, obliekanie a podobne), *písanie domácich úloh a učenie sa s deťmi, vodenie detí do zariadení predškolskej starostlivosti alebo do školy alebo na záujmové krúžky a starostlivosť o deti počas choroby*. Rozdelenie starostlivosti medzi otca a matku sa zisťovalo jednak za rodičovskú rodinu, ako aj za súčasnú, vlastnú rodinu.

Pri hodnotení podielu každého z rodičov skúmaných osôb na starostlivosti o deti a domácnosť sa prejavila absolútna dominancia žien. **V rodičovských rodinách sa výlučná alebo prevažná starostlivosť otcov objavovala len výnimočne, aj to zväčša pri oddychových aktivitách, ako sú hry s deťmi a prechádzky s deťmi, alebo pri písaní úloh a učení sa s deťmi.** Iný typ participácie otcov, keď sa na zabezpečení činnosti podieľali spolu s matkou, sa tiež výraznejšie objavoval u tých druhov aktivít, ktoré by sa dali zaradiť medzi oddychovejšie. Účasť oboch rodičov uviedlo takmer 60 % v prípade prechádzok s deťmi a takmer polovica súboru pri hrách a rozhovoroch s deťmi. **U všetkých zostávajúcich druhov opater a starostlivosti prevažovali matky.**

Deľba starostlivosti o deti a domácnosť medzi otca a matku v rodičovskej rodine (v %)

	Otec	Výlučne matka	Prevažne matka	Obaja rodičia	Spolu
Bežná každodenná opatera detí (kŕmenie, kúpanie)	0,6	40,5	48,7	10,1	100,0
Písanie úloh, učenie sa s deťmi	5,1	32,7	42,4	19,8	100,0
Hry s deťmi	7,1	14,4	31,9	46,6	100,0
Vodenie detí do jasí, škôlky, školy, na krúžky,...	3,4	29,0	43,0	24,6	100,0
Rozhovory s deťmi o ich radoostiach, problémoch,...	2,6	16,4	34,4	46,7	100,0
Starostlivosť o deti v čase ich choroby	1,0	39,4	46,2	13,3	100,0
Prechádzky s deťmi	5,1	13,6	22,5	58,8	100,0
Bežná každodenná starostlivosť o domácnosť	0,6	43,8	44,6	11,0	100,0

Poznámka: Na otázku odpovedali len tí a tie, ktorí/é počas detstva vyrastali s obidvoma rodičmi. Nakoľko prevažujúca či výlučná starostlivosť otcov v rodičovských rodinách bola podľa empirických zistení veľmi nízka, v tabuľke sú uvádzané súhrnne (spolu „výlučne otec“ a „prevažne otec“).

Zdroj: SNSLP, 2006.

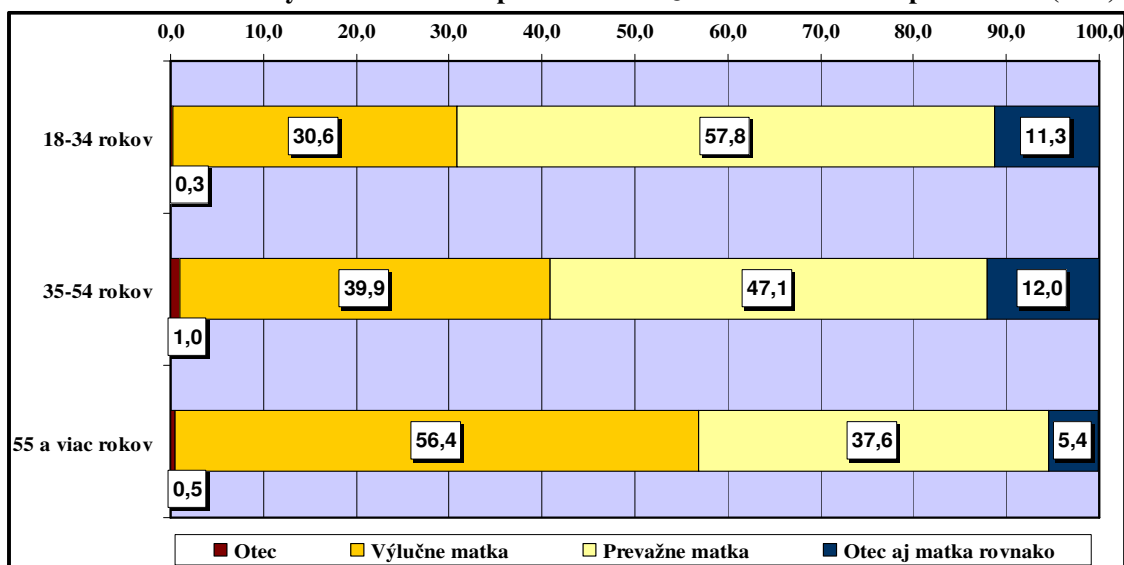
Bežná každodenná opatera detí bola v rodičovskej rodine takmer výlučne záležitosťou matiek: uviedlo ju takmer 90 % respondentov a respondentiek vyrastajúcich s dvoma rodičmi. Rovnaké vykonávanie tejto aktivity otcom a matkou sa objavilo u desatiny relevantného súboru a prevažujúce či výlučné plnenie bežnej opater dieťaťa otcom bolo len ojedinelé. Tiež *bežnú každodennú starostlivosť o domácnosť* zabezpečovali v rodičovskej generácii výlučne (43,8 %) alebo prevažne (44,6 %) matky. Participatívny model sa pri domácich prácach objavil len u 11 %, ich prevažujúce plnenie otcom sa takmer nevyskytlo. Výhradnou doménou matiek bola aj *starostlivosť o dieťa počas choroby*, ktorá bola vlastná rodičovským rodinám 86 % skúmaného súboru (participatívnu starostlivosť tu uviedlo 13 % opýtaných a starostlivosť otca 1 %). V rodičovských rodinách patrila do kompetencie matiek aj *kontrola nad plnením školských povinností detí*. Vyše ¾ obyvateľov SR vyrastajúcich s obidvomi rodičmi uviedlo, že úlohy a učenie s nimi robila matka. Striedanie rodičov deklarovala 1/5 a písanie úloh prevažne s otcom 5 %. V rodičovských rodinách prevažovala zodpovednosť matiek aj *pri vodení detí do škôlky či školy* - u ¾ skúmaných, účasť oboch rodičov deklarovala necelá štvrtina z nich. Z údajov je zrejmé, že **v rodičovskej generácii dnešných dospelých obyvateľov SR bola rodová deľba rodinných povinností a zodpovedností nevyvážená.** Výkon činností súvisiacich so

¹⁹ Taktiež na základe štúdie SNSLP o úlohe otcov (*Úloha...*, 2006).

starostlivosťou o deti a domácnosť **zabezpečovali v prevažnej miere matky**, zvýšená účasť otcov sa vyskytla len u činností previazaných na voľný čas detí. Model plnenia rodinných povinností v rodičovskej rodine sa výrazne odlišoval podľa veku. **Tradičný model starostlivosti**, keď väčšina domácich povinností spočívala na pleciach matiek, **sa objavoval oveľa častejšie v rodičovských rodinách starších vekových skupín**, s klesajúcim vekom sa zvyšoval výskyt delenej zodpovednosti. Generačný posun však nebol u všetkých činností rovnaký.

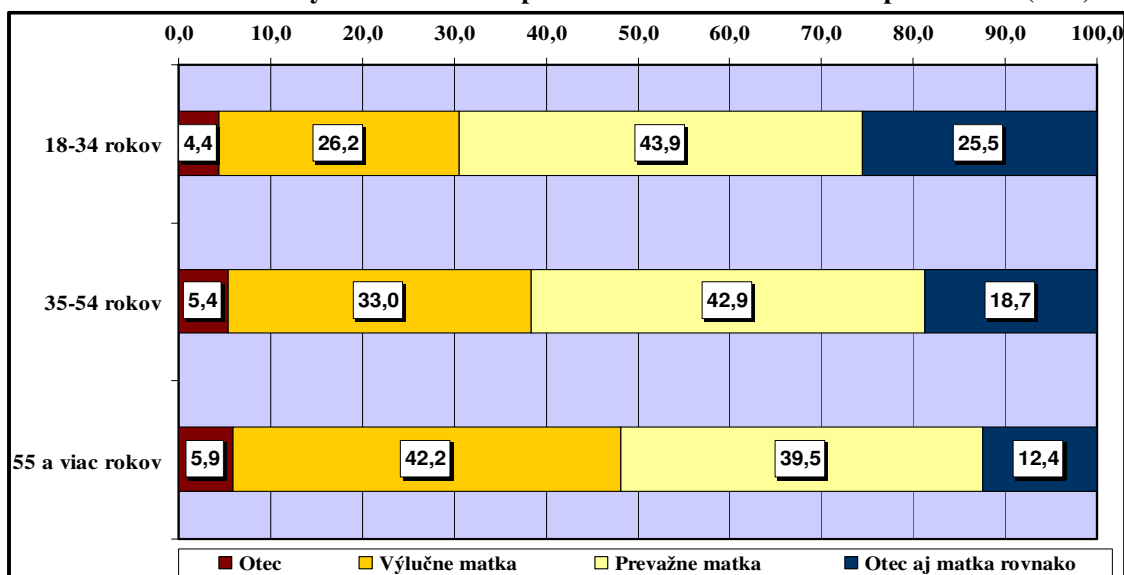
Účasť rodičov skúmaných osôb na zabezpečení BEŽNEJ OPATERY DETÍ podľa veku (v %)

Zdroj: SNSLP, 2006.

Generačná zmena patrila k tým menej jednoznačným u *bežnej, každodennej opateru detí*, ako je kŕmenie, kúpanie a pod. Oproti najstaršej generácii, kde tieto činnosti vykonávali prevažne alebo výlučne matky, sa u strednej a najmladšej generácie mierne zvýšil výskyt spolupráce oboch rodičov (z 5 % na 12 %), zároveň sa posilnili pozície takých rodín, kde bežnú opateru detí zabezpečovala prevažne matka. Takmer 60 % dnešných dvadsiatnikov a tridsiatnikov vyrastalo v rodinách, kde bežnú opateru detí robila prevažne matka a ďalších 30 % v takých rodinách, kde to bola výlučne matka.

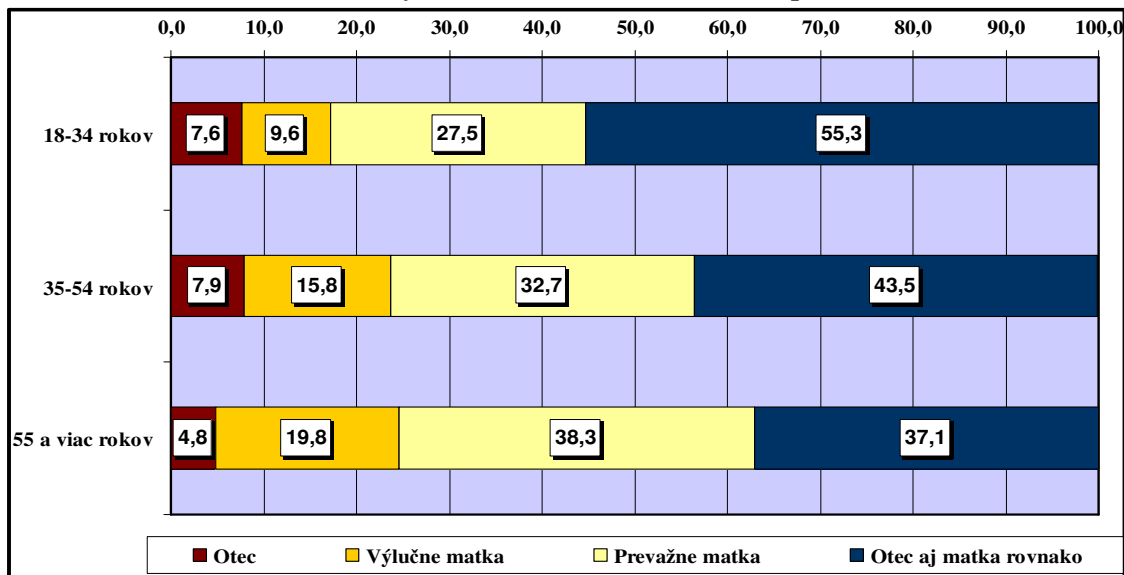
Účasť rodičov skúmaných osôb na zabezpečení UČENIA SA S DEŤMI podľa veku (v %)

Zdroj: SNSLP, 2006.

V prípade kontroly nad školskými povinnosťami detí bol posun medzi generáciami zjavnejší: podiel jej participatívneho výkonu sa v priebehu 3 generácií zvýšil dvojnásobne (vyše 25 % v najmladšej generácii), oslabil sa výlučná zodpovednosť matiek v prospech ich prevažnej zodpovednosti; nad školskými povinnosťami dnešných 20 a 30-ročných dozerali u 4 % prevažne otcovia, u štvrtiny to boli obidvaja rodičia, no 70 % dozoru zabezpečovali prevažne alebo výlučne matky.

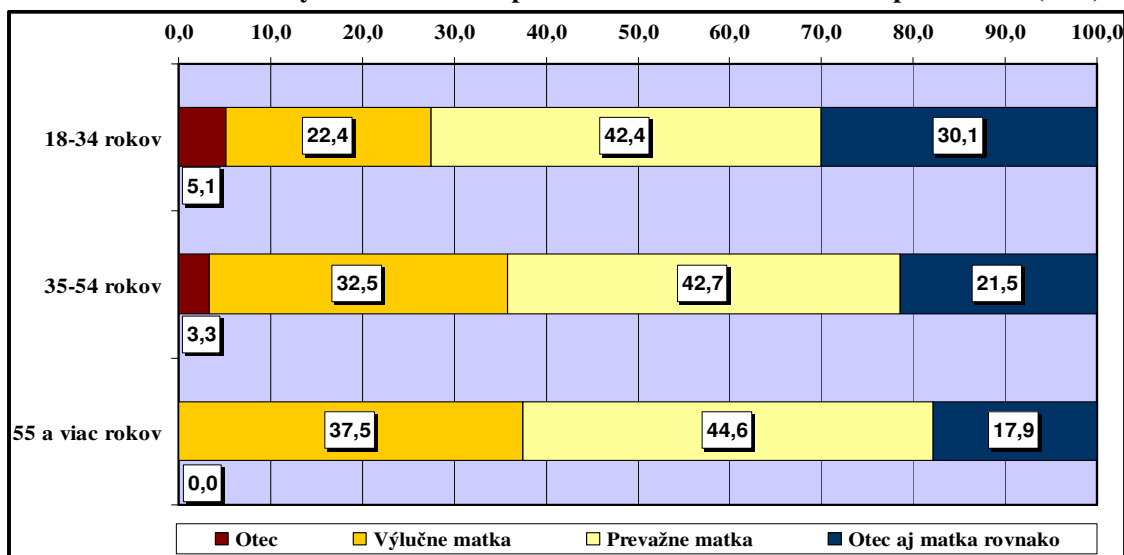
Účast' rodičov skúmaných osôb NA HRÁCH S DEŤMI podľa veku (v %)

Zdroj: SNSLP, 2006.

Hranie sa s deťmi patrilo k tým aktivitám, na ktorej aj u najstaršej generácie participovali otcovia, hlavne spolu s matkou. Zastúpenie rovnakej účasti obidvoch rodičov na hrách s deťmi v nasledujúcich dvoch generáciách vzrástlo – až na vyše 55 %. Narástol tiež podiel takých rodinných prostredí, kde sa s deťmi hrali prevažne otcovia (8 %). Výlučnou alebo prevažnou kompetenciou matiek zostali hry v rodinách u necelých 40 % dnešných 18-34 ročných. Hry s deťmi sa teda v priebehu rokov stali u väčšiny rodín na Slovensku zdieľanou aktivitou.

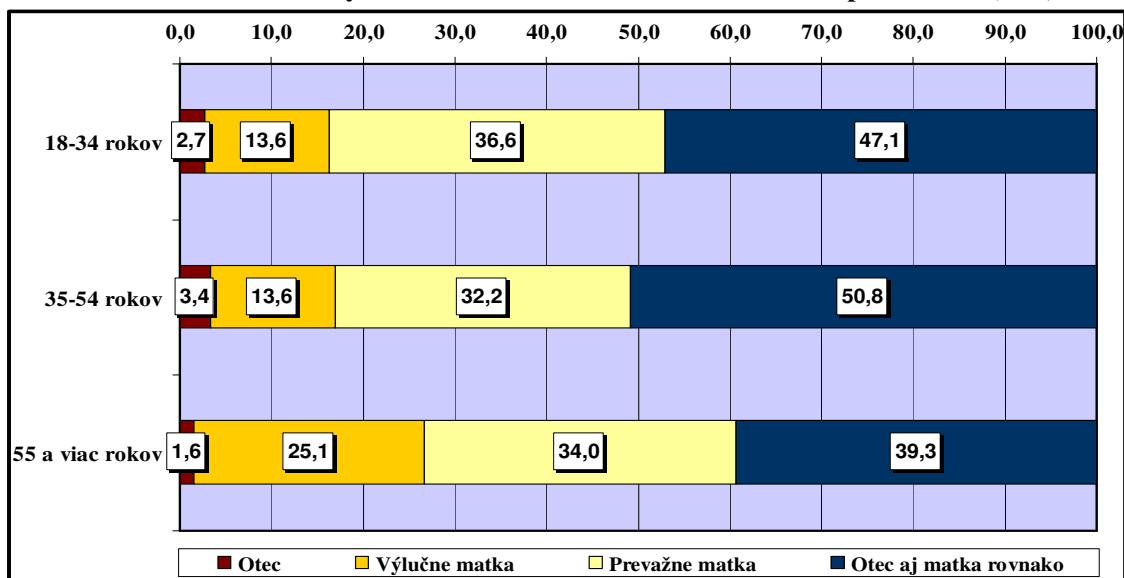
Účast' rodičov skúmaných osôb na zabezpečení SPREVÁDZANIA DEŤÍ podľa veku (v %)

Zdroj: SNSLP, 2006.

Pri porovnaní generácií možno sledovať istý posun tiež u *vodenia detí do predškolských zariadení, školy, záujmové krúžky*. Výraznejšie ubudlo výlučnej zodpovednosti matiek a zvýšil sa výskyt delenej zodpovednosti za tento typ starostlivosti. V najmladšej generácii sa objavili tiež modely takých rodín, kde sprevádzanie dieťaťa za jeho povinnosťami a záujmami zabezpečoval prevažne otec (5 %). Aj u najmladšej vekovej skupiny však väčšinou sprevádzanie detí zabezpečovali matky.

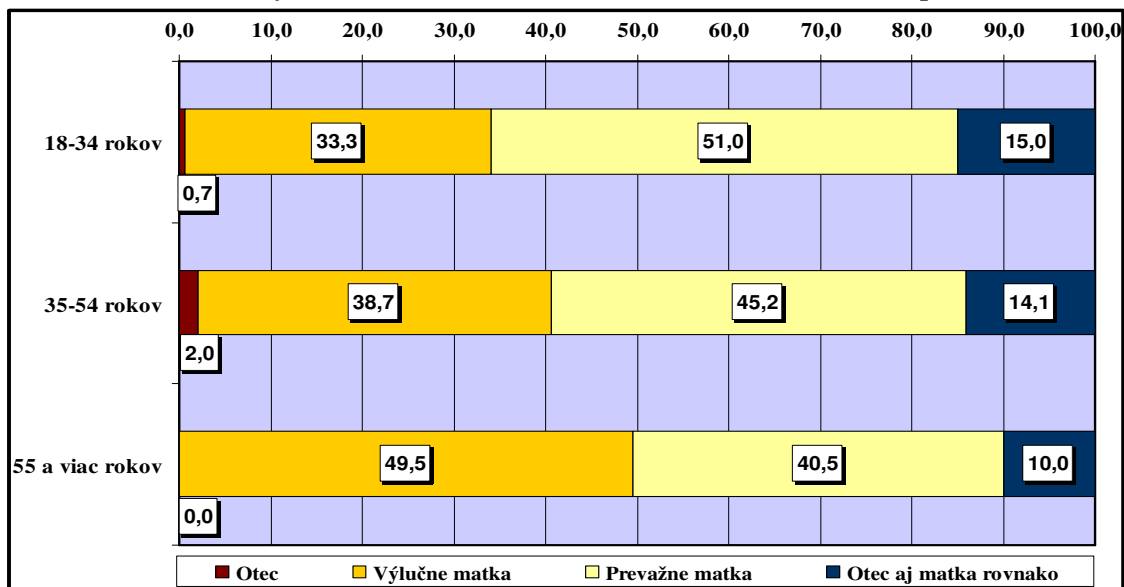
Účast' rodičov skúmaných osôb na ROZHOVOROCH S DEŤMI podľa veku (v %)

Zdroj: SNSLP, 2006.

Participatívny model sa v slovenských rodinách výraznejšie presadil u takej rodičovskej úlohy, akou je *komunikácia s dieťaťom*. Rovnaká účasť otca aj matky na rozhovoroch s deťmi bola frekventovanejšia už v rodinách najstaršej generácie, v priebehu času sa ešte posilnila. Spomedzi príslušníkov najmladšej generácie sa približne polovica rozprávala počas detstva a dospelovania o svojich radoostiach a problémoch s obidvomi rodičmi, ale u polovice z nich to bola stále zväčša matka.

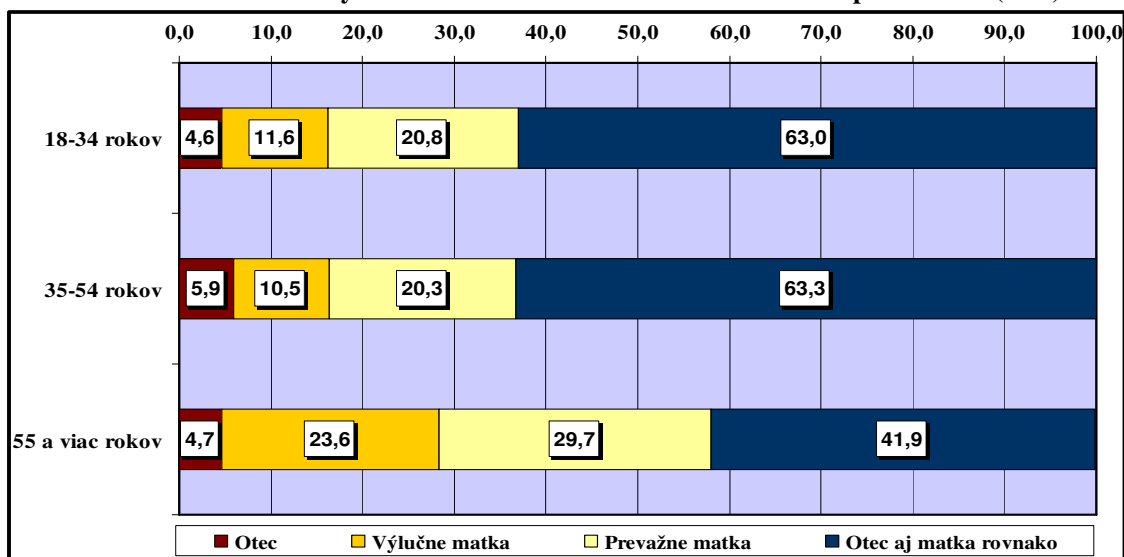
Účast' rodičov skúmaných osôb na STAROSTLIVOSTI POČAS CHOROBY podľa veku (v %)

Zdroj: SNSLP, 2006.

Typom starostlivosti, ktorý bol v minulosti a zostal aj naďalej vo viac-menej výhradnej kompetencii matiek, je *starostlivosť o dieťa počas choroby*. U tejto starostlivosti nastal iba malý posun k jej rozdeleniu medzi otcov a matky. Kým z dnešnej najstaršej generácie zažilo počas choroby delenú starostlivosť otcov a matky 10 %, u najmladšej generácie to bolo 15 %. Tento typ starostlivosti o deti sa dá hodnotiť ako trvalá doména matiek.

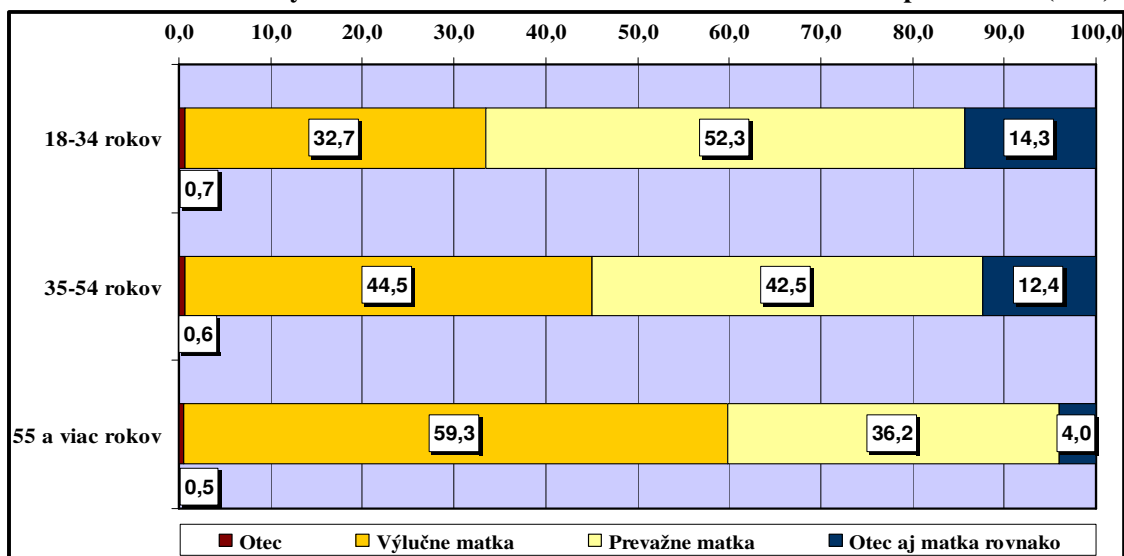
Účasť rodičov skúmaných osôb na PRECHÁDZKACH S DEŤMI podľa veku (v %)

Zdroj: SNSLP, 2006.

Úplne opačný vývoj sa prejavil pri *prechádzkach s deťmi*. Táto aktivita je prevažne vykonávaná spoločne obidvomi rodičmi, výrazné presadenie sa participatívneho modelu sa odohralo medzi najstaršou a strednou generáciou (zvýšenie zo 40 % na viac ako 60 %). Len desatina dnešných dvadsiatnikov a tridsiatnikov chodila na prechádzky počas detstva iba s matkou, u ďalších 20 % to bola prevažne matka. Prevažná účasť otcov však bola skúr zriedkavá (okolo 5 %). Prechádzky s deťmi sa tak zaradili k spoločne zdieľaným aktivitám.

Účasť rodičov skúmaných osôb na STAROSTLIVOSTI O DOMÁCNOSŤ podľa veku (v %)

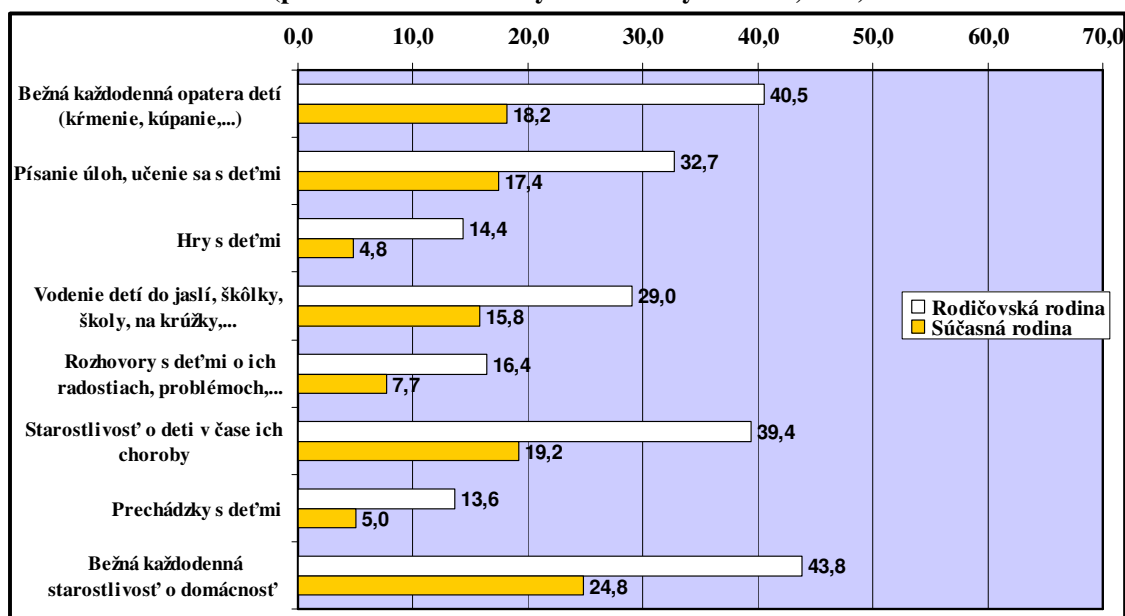

Zdroj: SNSLP, 2006.

A aké zmeny sa odohrali v deľbe domácich prác? Pri *bežnej starostlivosti o domácnosť* došlo iba k malej zmene. Tak v rodinách najstarších obyvateľov, ako aj v rodinách najmladších vykonávala domáce práce výlučne alebo prevažne matka. Rovnaké vykonávanie starostlivosti o domácnosť otcom a matkou sa zvýšilo v priebehu troch generácií len o 10 %, znížila sa výlučná zodpovednosť matiek a posilnilo sa prevažné vykonávanie domácich prác matkami. Bežné domáce práce boli aj pred 20 či 30 rokmi v slovenských rodinách prevažne realizované matkami.

Z porovnania skúseností troch generácií z obdobia svojho detstva za jednotlivé druhy starostlivosti vyplýva, že **v slovenských rodinách deľba starostlivosti o deti a domácnosť istú zmenu zaznamenala, týkala sa však tých „menej zodpovedných činností“.** Participatívny model sa výraznejšie presadil pri prechádzkach a hrách s deťmi, teda pri voľnočasových aktivitách. V priebehu troch generácií podstatne **vzrástla tiež úloha otcov pri komunikácii s deťmi.** K činnostiam, kde sa zaangažovanosť otcov zvýšila, sa zaradilo dozeranie nad plnením školských povinností detí a sprevádzanie detí za jeho povinnosťami, rovnostársky rodičovský model sa však pri nich ani pred dvadsiatimi či desiatimi rokmi zďaleka nepriblížil k polovičnému rozšíreniu v slovenských rodinách. Poslednú skupinu tvoria tie druhy starostlivosti, kde sa zmena prejavila iba málo a väčšina zodpovednosti za ne zostávala aj pred desaťročím na ženách. Sem sa zaradila starostlivosť trvalejšieho charakteru, ako bežná opatera detí a každodenná starostlivosť o domácnosť, ale aj typ starostlivosti s väčšou mierou zodpovednosti, akou je opatera dieťaťa počas choroby. **Viac povinností a aj viac prác zostávalo v generácii aj tých najmladších rodičov na matkách.**

Zmena vo VÝLUČNEJ ZODPOVEDNOSTI MATIEK za jednotlivé druhy starostlivosti (porovnanie rodičovských a súčasných rodín, v %)

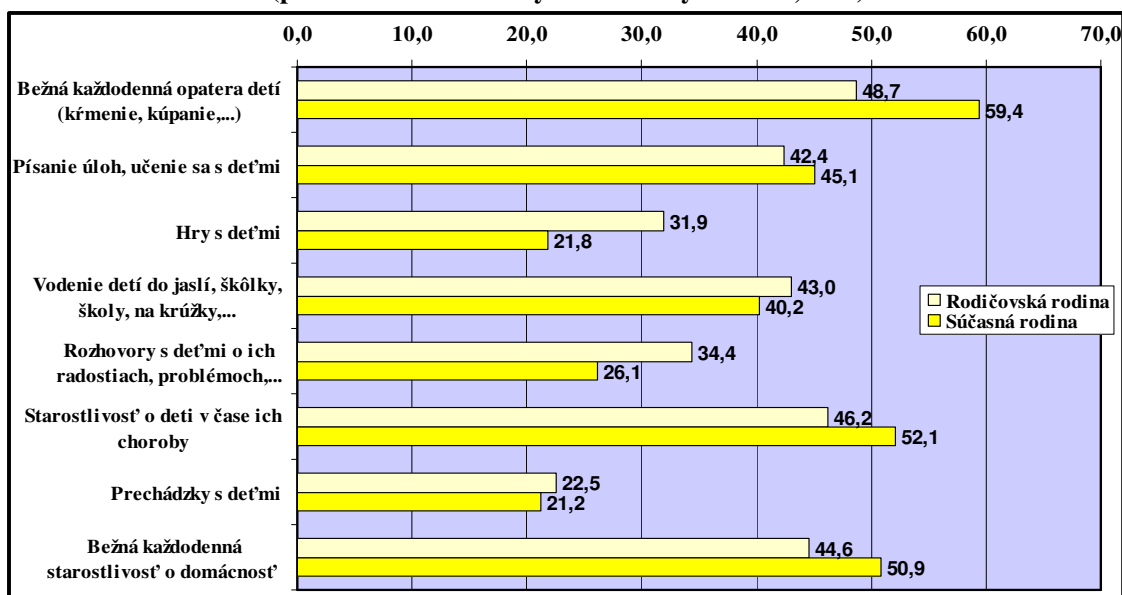
Poznámka: Na otázku odpovedali len tí a tie, čo mali aspoň 1 dieťa do 15 rokov a žili v partnerskom vzťahu.

Zdroj: SNSLP, 2006.

A aké zmeny nastali v rodovej deľbe rodinnej starostlivosti a prác medzi generáciou rodičov a detí? Predovšetkým **sa ďalej znížila miera výlučnej zodpovednosti matiek, a to u všetkých sledovaných druhov starostlivosti.** Najväčšiu zmenu vykázala bežná opatera detí, nasledovala starostlivosť o deti v čase choroby a bežná starostlivosť o domácnosť. Kým za rodičovské rodiny uviedlo až 40 %, že každodennú opateru detí vykonávala výlučne iba matka, v súčasných respondentských rodinách s deťmi to bolo menej ako 20 %. Starostlivosť o deti v čase choroby v rodičovských rodinách poskytovala výhradne matka u takmer 40 % opýtaných, za súčasné rodiny to bolo 19 %. U bežnej starostlivosti o domácnosť sa výlučná zodpovednosť matiek zmenila pri porovnaní generácie rodičov a detí zo 44 % na 25 %. Kam sa pokles výhradnej zodpovednosti matiek pri zabezpečovaní

starostlivosti o deti a domácnosť presunul, či to bolo viac v prospech participatívneho modelu alebo išlo o zmenu smerom k občasnej pomoci otcov (a prevažná zodpovednosť zostávala na matkách).

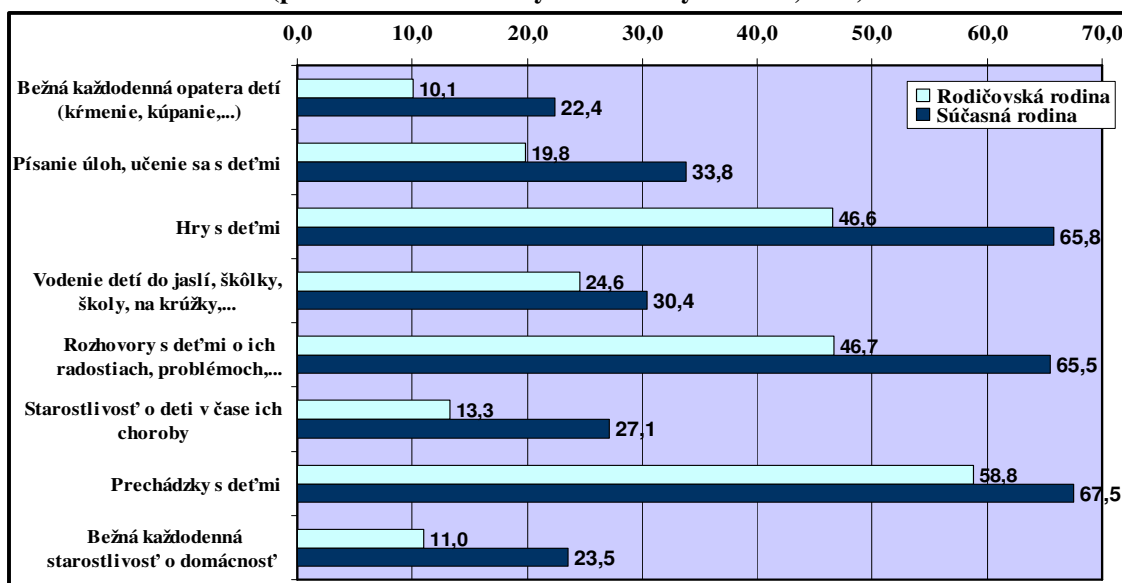
Zmena v PREVAŽNEJ ZODPOVEDNOSTI MATIEK za jednotlivé druhy starostlivosti (porovnanie rodičovských a súčasných rodín, v %)

Zdroj: SNSLP, 2006.

Údaje signalizujú, že časť výhradnej zodpovednosti matiek sa zmenila na prevažnú. U viacerých druhov starostlivosti došlo k nárastu „prevažnej“ zodpovednosti žien. Pri porovnaní rodičovských a súčasných rodín sa podiel prevažnej zodpovednosti matiek zvýšil u bežnej opateru detí, starostlivosti o domácnosť, pri písaní úloh a starostlivosti o choré dieťa. V porovnaní situácie za posledné dve generácie mierne pribudlo výpomoci otcov aj pri náročnejšej starostlivosti, rozdiel sa však pohyboval pod 10 %. Prevažná zodpovednosť matiek zostala u viacerých aktivít stále nadpolovičná.

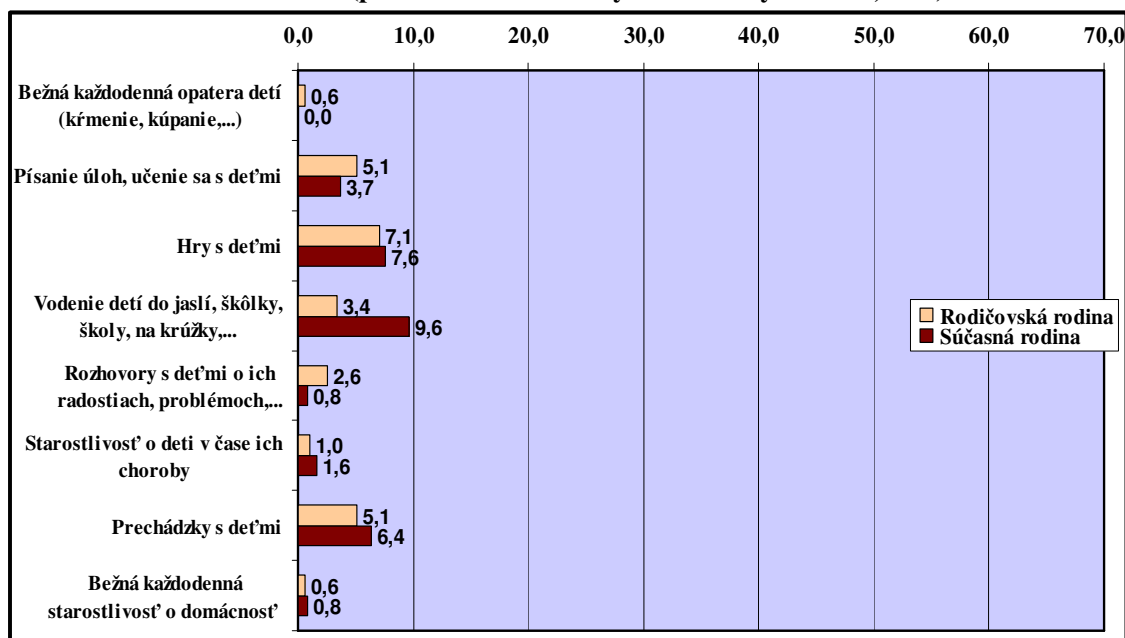
Zmena v ROVNOMEREJ DEĽBE MEDZI RODIČMI za jednotlivé druhy starostlivosti (porovnanie rodičovských a súčasných rodín, v %)

Zdroj: SNSLP, 2006.

Možno konštatovať, že vo veľkej miere to bolo v prospech participatívnej starostlivosti otca a matky. V porovnaní rodičovských a súčasných rodín SR došlo k podstatnému rastu zastúpenia rovnakej účasti otcov a matiek na starostlivosti. U troch aktivít (hry s deťmi, rozhovory s deťmi a prechádzky) participatívny model dominuje (takmer u 70 % sa ich v rovnakej miere zúčastňujú otcovia aj matky). Zastúpenie rovnakej del'by zodpovednosti sa však zvýšilo aj u ostatnej rodinnej starostlivosti, ako písanie úloh a učenie sa s deťmi, starostlivosť o deti počas choroby alebo sprevádzanie detí. U týchto aktivít vzrástol podiel rovnakej účasti otcov a matiek na 1/3. U zabezpečovania bežnej starostlivosti o deti a domácnosť došlo síce k rastu participatívnosti mužov, ale stále sa pohybuje – aj v súčasných rodinách – na hladine zodpovedajúcej približne 20 %. Teda len v rodinách 1/5 skúmaných osôb je bežná opatera detí a každodenná starostlivosť o domácnosť zabezpečovaná rovnako mužmi aj ženami.

Zmena vo VÝLUČNEJ/PREVAŽNEJ ZODPOVEDNOSTI OTCOV za jednotlivé druhy starostlivosti (porovnanie rodičovských a súčasných rodín, v %)

Zdroj: SNSLP, 2006.

Iba málo sa zatiaľ na Slovensku zmenilo z hľadiska výlučnej alebo prevažnej starostlivosti otcov. I keď aj tento model zabezpečovania rodinnej starostlivosti zaznamenal zmenu, išlo zatiaľ len o veľmi malý posun. Viac-menej sa vzťahoval len k vodeniu detí do škôlky či školy – u tejto činnosti narástol podiel prevažnej zodpovednosti otcov na jednu desatinu.

Del'ba starostlivosti o deti a domácnosť medzi otca a matku vo vlastnej rodine (v %)

DRUH STAROSTLIVOSTI	Otec	Výlučne matka	Prevažne matka	Obaja rodičia	SPOLU
Bežná každodenná opatera detí (kŕmenie, kúpanie...)	-	18,2	59,4	22,4	100,0
Písanie úloh, učenie sa s deťmi	3,7	17,4	45,1	33,8	100,0
Hry s deťmi	7,6	4,8	21,8	65,8	100,0
Vodenie detí do jasí, škôlky, školy, na krúžky,...	9,6	15,8	40,2	30,4	100,0
Rozhovory s deťmi o ich radoostiach, problémoch,...	0,8	7,7	26,1	65,5	100,0
Starostlivosť o deti v čase ich choroby	1,6	19,2	52,1	27,1	100,0
Prechádzky s deťmi	6,4	5,0	21,2	67,5	100,0
Bežná každodenná starostlivosť o domácnosť	0,8	24,8	50,9	23,5	100,0

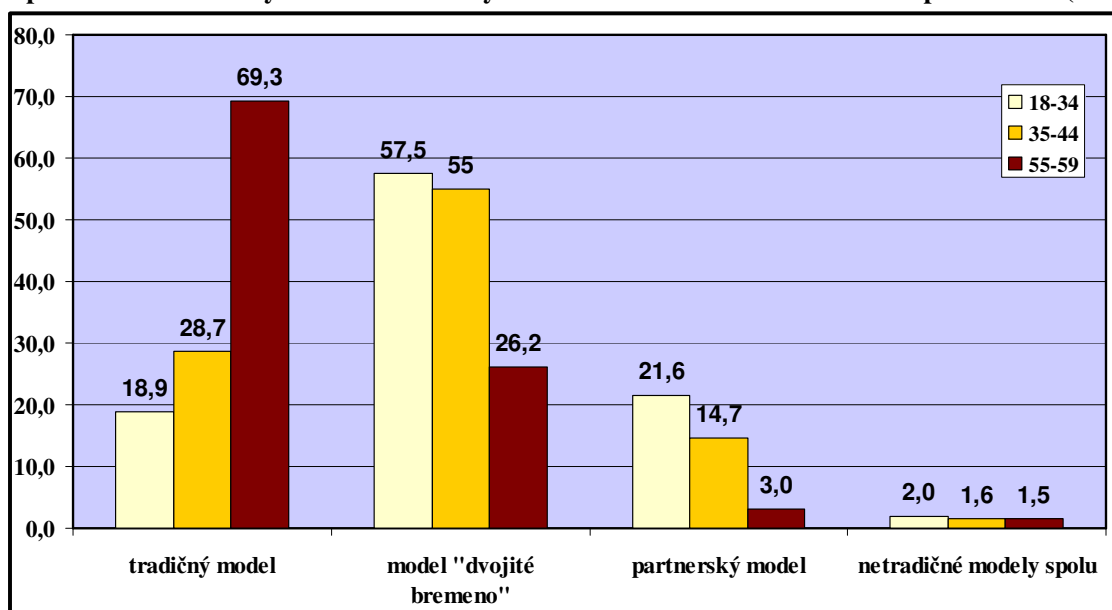
Poznámka: Na otázku odpovedali len tí a tie, čo mali aspoň 1 dieťa do 15 rokov a žili v partnerskom vzťahu. Prevažujúca či výlučná starostlivosť otcov je uvádzaná súhrnne (spolu „výlučne otec“ a „prevažne otec“).

Zdroj: SNSLP, 2006.

Aj keď bol pri porovnaní starostlivosti otcov a matiek v rodičovských a súčasných rodinách SR zaznamenaný výrazný **posun k väčšej participácii mužov, stále ešte nemožno hovoriť o širokom presadení sa participatívneho modelu v súčasných slovenských rodinách**. Širšie sa participatívny model presadil u troch voľnočasových aktivít – sú to hry s deťmi, prechádzky s deťmi a rozhovory s deťmi; v prípade iných rodinných povinností má ešte aj dnes menšinové pozície. Pri učení sa s deťmi a písaní úloh, vodení detí do škôlky, školy alebo na záujmové krúžky, ako aj pri starostlivosti o deti počas choroby sa participatívny model vyskytuje na úrovni 30 %, v prípade každodenných povinností starostlivosti je to málo viac ako 20 %. Prevažná zodpovednosť otcov má charakter skôr výnimočného modelu, zvýšený empirický výskyt bol zaznamenaný iba pri vodení detí do zariadení, hrách a prechádzkach.

Súčasťou výskumu SNSLP v roku 2006 venovaného skúsenostiam a názorom obyvateľov SR o úlohe mužov pri podpore rodovej rovnosti a participácii otcov na domácej starostlivosti bola aj otázka zameraná na sledovanie **zmien v modeloch rodiny založených na vzťahu matky a otca k trhu práce a domácim povinnostiam**. Aj keď rôzne typológie prisudzujú jednotlivým modelom rôzne názvy, v podstate sa môže dostať päť základných modelových situácií: otec pracuje a matka sa stará o domácnosť, opačná situácia – keď matka pracuje a o domácnosť sa stará otec, obidvaja pracujú a domácnosť spočíva na starostlivosti matky, obidvaja pracujú a domácnosť zabezpečuje prevažne otec a situácia keď obidvaja pracujú a obidvaja sa starajú o domácnosť. Aká bola prevažujúca deľba práce vo verejnej a domácej sfére medzi otca a matku sa zisťovalo tak v prípade rodičovskej rodiny, ako aj v prípade rodiny vlastnej.

Uplatňovanie základných modelov rodiny v RODIČOVSKÝCH RODINÁCH podľa veku (v %)

Legenda: *Tradičný model* = otec sa stará o finančné zabezpečenie rodiny, matka nepracuje a má na starosti deti a domácnosť; *Model „dvojité bremeno“* = obaja rodičia zarábajú, väčšinu starostlivosti o deti a domácnosť vykonáva matka; *Partnerský model* = obaja rodičia zarábajú a starostlivosť o deti a domácnosť si delia medzi seba rovnako; *Netradičné modely* = obaja rodičia zarábajú, väčšinu starostlivosti o deti a domácnosť vykonáva otec alebo matka sa stará o finančné zabezpečenie rodiny, otec má na starosti deti a domácnosť.

Zdroj: SNSLP, 2006.

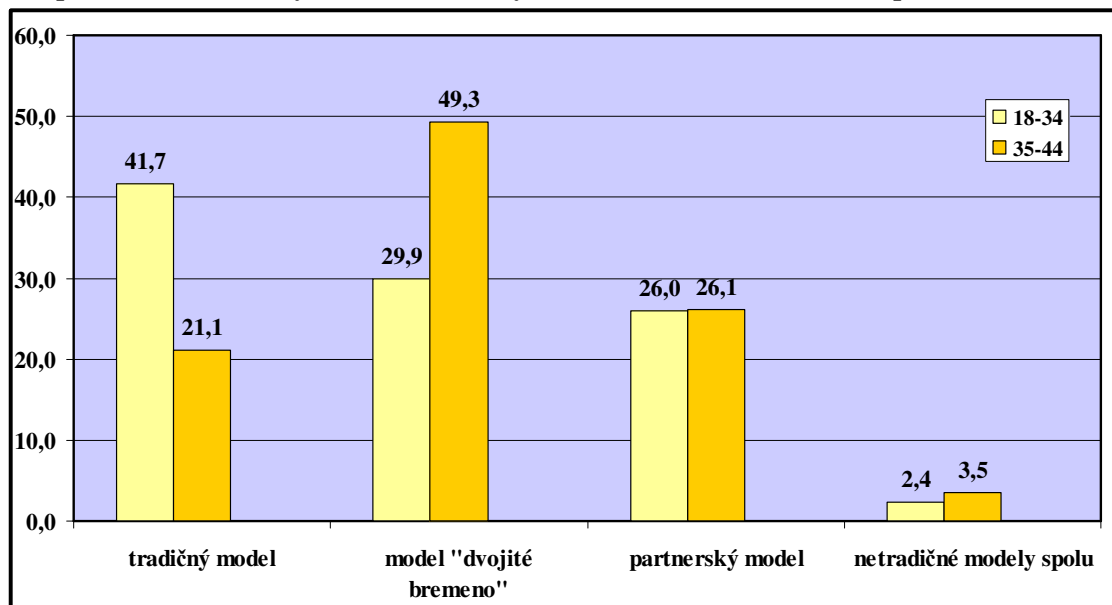
Porovnanie situácie z hľadiska uplatňovania jednotlivých modelov v rodičovských rodinách podľa veku skúmaných osôb naznačuje, že situácia v SR sa v priebehu posledných desaťročí výrazne menila. V rodinách rodičov dnešných 55 ročných a starších dominoval v čase ich detstva tradičný model, keď otec bol jediný živiteľ a matka bola v domácnosti (takmer 70 %). Na ostatné modely pripadalo zostávajúcich 30 %, pričom v rámci nich bol najsilnejší model spočívajúci na dvojitej záťažii žien (matka pracovala a vykonávala aj väčšinu domácej starostlivosti).

V generácii 35-44 ročných došlo k radikálnemu poklesu tradičného modelu, ktorý bol nahradený modelom dvojitého zaťaženia žien. Partnerský model sa u rodičov dnešnej strednej generácie vyskytoval na úrovni necelých 15 % (menej ako tradičný, ktorý mal takmer 29 % výskyt). S prechodom k najmladšej generácii ďalej ubudlo tradičných modelov rodiny a mierne sa posilnili partnerské modely (obaja rodičia pracujú, aj sa starajú o domácnosť).

V rodičovských rodinách najmladšej generácie partnerský model mierne prevýšil nad tradičným. Avšak aj v tejto generácii si dominanciu udržal (dokonca ešte posilnil) model rodiny znamenajúci dvojitú záťaž pre matky. V rodinách dnešných 18-34 ročných zaznamenal výskyt blížiaci sa 60 %. **Zaťaženie žien dvojitými povinnosťami patrilo na Slovensku po dve generácie k všeobecnému modelu.**

Uplatňovanie základných modelov rodiny v SÚČASNÝCH RODINÁCH podľa veku (v %)

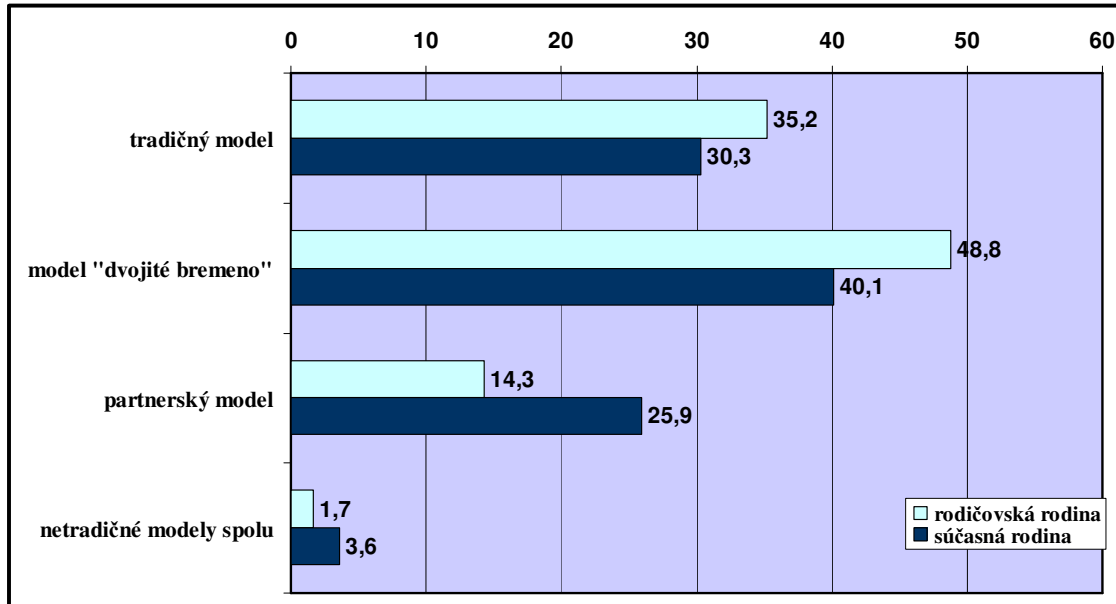
Poznámka: Na otázku odpovedali len tí respondenti a tie respondentky, ktorí/é mali aspoň jedno dieťa do 15 rokov a žili v partnerskom vzťahu.

Zdroj: SNSLP, 2006.

Aká je v tomto ohľade situácia v dnešných slovenských rodinách? Opäť sa prejavil rozdiel podľa veku. Kým v rodinách starších ako 35 rokov prevažuje dvojité zaťaženie matiek (takmer 50 %), v rámci mladších vekových ročníkov možno pozorovať výrazný nárast tradičného modelu. Do značnej miery sa podeň podpisuje vyšší výskyt matiek na rodičovskej alebo materskej dovolenke, nevyčerpáva však celú zmenu. Veľkú skupinu z nich tvoria aj ženy v domácnosti a nezamestnané, prípadne s „iným“ ekonomickým statusom. Uvedené skutočnosti môžu naznačovať, že **u istej časti najmladších obyvateľov SR sa rozširuje uplatňovanie tradičného modelu rodiny ako želanej stratégie.** Porovnanie dvoch vekových skupín z hľadiska presadzovania partnerského modelu rodiny ukázalo, že pri tomto modeli rodiny nie je rozdiel podľa veku rodičov. U oboch vekových skupín zaznamenal totožný výskyt – na úrovni 26 %. Tzv. netradičné modely rodiny, t.j. keď je živiteľkou žena alebo pri dvojkarérových rodinách a pokrývaní domácej starostlivosti otcom, sú aj v súčasných rodinách skôr výnimočné, i keď predsa len istý výskyt zaznamenávajú (3,5 %).

Porovnanie situácie medzi rodičovskými a súčasnými rodinami ukázalo, že došlo k poklesu tradičného modelu a modelu dvojitého zaťaženia žien, ktorý sa prejavil v raste partnerského modelu a netradičných modelov rodiny. Faktom však zostáva, že **aj v súčasných rodinách dominuje taký model rodiny, ktorý je založený na participácii obidvoch rodičov v svete platenej práce, ale starostlivosťou o deti a domácnosť sú zaťažené matky.** Partnerský model, napriek tomu, že v porovnaní generácií narástol, sa týka stále iba štvrtiny súčasných dvojrodičovských rodín s deťmi.

Zmena modelov rodiny – porovnanie RODIČOVSKÝCH A SÚČASNÝCH RODÍN (v %)

Zdroj: SNSLP, 2006.

Takýto stav vyžaduje silnú intervenciu v prospech väčšieho angažovania sa mužov v domácej sfére. Ukazuje sa, že kľúč k širšiemu presadeniu rodovej rovnosti sa na Slovensku skrýva v rodinách, predovšetkým v širšej participácii mužov na výkone domácich povinností týkajúcich sa predovšetkým detí, ale aj starostlivosti o domácnosť. Zmeny, najmä pri presadzovaní sa väčšej participatívnej oboch rodičov, sú príliš pomalé, preto by sa žiadali isté intervencie v prospech ich urýchlenia. Tie môžu mať tak podobu legislatívnych opatrení a nástrojov spadajúcich pod štátnu či firemnú rodinnú politiku, ako aj formu sociálnych kampaní či propagovania príkladov a výhod nového otcovstva. Dnešné Slovensko je krajinou, ktorá potrebuje zvýšiť participáciu mužov v rodinnej sfére. Slovenská cesta k rodovej rovnosti vedie aj (alebo predovšetkým) cez sféru rodiny.

Analýza del'by starostlivosti medzi otcov a matky na Slovensku ukázala nasledovné trendy a zistenia:

- *Prejavuje sa mierna rastová tendencia delenej starostlivosti (participatívny model)*
- *Objavila sa malá skupina rodín, kde starostlivosť zabezpečujú výlučne otcovia*
- *Stále však platí, že väčší diel zodpovednosti za starostlivosť o rodinu zostáva na pleciach matiek*
- *Participatívny model rodinnej starostlivosti sa stal prevažujúcim len v prípade tých činností, ktoré majú charakter voľnočasových aktivít, u ostatných druhov starostlivosti (každodenné povinnosti) zostáva naďalej iba v menšinovej pozícii*
- *Porovnanie situácie medzi rodičovskými a súčasnými rodinami ukázalo, že došlo k poklesu tradičného modelu a modelu dvojitého zaťaženia žien, ktorý sa prejavil v raste partnerského modelu a netradičných modelov rodiny*
- *Faktom však zostáva, že aj v súčasných rodinách dominuje taký model rodiny, ktorý je založený na participácii obidvoch rodičov v svete platenej práce, ale starostlivosťou o deti a domácnosť sú zaťažené matky*
- *Partnerský model, napriek tomu, že v porovnaní generácií narástol, sa týka stále iba štvrtiny súčasných dvojrodičovských rodín s deťmi.*
- *Takýto stav vyžaduje silnú intervenciu v prospech väčšieho angažovania sa mužov v domácej sfére*